201.

РІД ТА ЗНАМЕНО

2

1947

На правах рукопису Друковано 100 примір.

"РІД ТА ЗНАМЕНО"

Зшиток 2 - 1947

"RID ta ZNAMENO"

№ 2 - 1947

" Lineage and Arms" - "Abkunf und Wappen"

- Орган внутрішнього звязку знаменованих родів -

В загальну продаж не подається.

Адреса до листування: "Ukrainische Heraldische Institut", /16/ Frankfurt a/M.-Höchst, Markt 5.-

---

З М І С Т

Сторн.

Праця поколінь 1
Родоводна справа 3
Гербн.Вірш. ЯР.СЛАВУТИЧ 4
Матеріяли до питання за тризуб. Розділ III і IУ. /3 мал./. Проф.Д-р М.МІЛЛЕР 5
Клейна на посуді князівської доби /3 мал./ Проф.В.КОЗЛОВСЬКА 9
З минулого нашої шляхти. /Продов./ В.Сенютович-Бережний 16
Матеріяли до родословної Косачів. Проф.д-р О.ОГЛОБЛИН . 19
В.Модзалевський - український родознавець/3 порт./ Е.ЯСЕНЧИК 22
Про українські особові йменння. Д-р Яр.РУДНИЦЬКИЙ . . . 27
В.Лукомський про московське знаменництво 30
Зразки відмінювання прізвищ. Передрук з Граматики Української Мови проф. В.КОВАЛЕВА 31
Психологічні причини недолі українського народу. Проф. Г.ВАЩЕНКО 33
ЛЮДИ И ПОДІЇ: - Українець в прапоровій Комісії Канади.- Знамено італійської республіки. - Передшлюбні порадні.- Століття. - Американці стають більші 41
НОВІ ПУБЛІКАЦІЇ: - Ю.Косач - Регабілітація аристократії.- Б.Лончина: Світогляд і провідна верства . . . 41
МАТЕРІЯЛИ: - Участь шляхти в повстанні.- До питання про походження галицької шляхти 43
КНИГОПИС 44
Запитник Вільної Української Академії Наук 45
Оповістки.

-----oooo-----

На правах рукопису Друковано 100 примір.

"РІД ТА ЗНАМЕНО"

Зшиток 2 - 1947

"RID ta ZNAMENO"

№ 2 - 1947

" Lineage and Arms" - "Abkunf und Wappen"

- Орган внутрішнього звязку знаменованих родів -

В загальну продаж не подається.

Адреса до листування: "Ukrainische Heraldische Institut", /16/ Frankfurt a/M.-Höchst, Markt 5.-

---

З М І С Т

	Сторн.
Праця поколінь	1
Родоводна справа	3
Гербн.Вірш. ЯР.СЛАВУТИЧ	4
Матеріяли до питання за тризуб. Розділ III і IУ. /3 мал./. Проф.Д-р М.МІЛЛЕР	5
Клейна на посуді князівської доби /3 мал./ Проф.В.КОЗЛОВСЬКА	9
З минулого нашої шляхти. /Продов./ В.Сенютович-Бережний	16
Матеріяли до родословної Косачів. Проф.д-р О.ОГЛОБЛИН	19
В.Модзалевський - український родознавець/3 2 порт./ Е.ЯСЕНЧИК	22
Про українські особові йменння. Д-р Яр.РУДНИЦЬКИЙ	27
В.Лукомський про московське знаменництво	30
Зразки відмінювання прізвищ. Передрук з Граматики Української Мови проф. В.КОВАЛЕВА	31
Психологічні причини недолі українського народу. Проф. Г.ВАЩЕНКО	33
ЛЮДИ И ПОДІЇ: - Українець в прапоровій Комісії Канади.- Знамено італійської республіки. - Передшлюбні порадні.- Столітня. - Американці стають більші	41
НОВІ ПУБЛІКАЦІЇ: - Ю.Косач - Регабілітація аристократії.- Б.Лончина: Світогляд і провідна верства	41
МАТЕРІЯЛИ: - Участь шляхти в повстанні.- До питання про походження галицької шляхти	43
КНИГОПИС	44
Запитник Вільної Української Академії Наук	45
Оповістки.	

-----oooo-----

ПОЯСНЕННЯ ДО НЕПІДПИСАНИХ МАЛЮНКІВ.

На 1 стор. окладинки збільшене виображення монети Боспорійського Цісарства /Південна Україна/. 400 рік до Р.Х. Деякі дослідники уважають тризуб на монеті прообразом Володимирового тризуба.

На 2 стор. окладинки бюст Ярослава Мудрого, роботи Герасимова на підставі знайденого кістяка князя в св.Софії, в Києві.

Між стор. 14 і 15 2 таблиці.

I ТАБЛИЦЯ. Ріжні форми клейн на посуді князівської доби.

II ТАБЛИЦЯ. I мал. Бронзова застібка з могили біля Керчі. Поховання чоловіче. При аналогічних похованнях знайдено бронзові фібули, золоті вінки. Розкопи переведено графом Бобринським. /Літерат. ч.1 - див. нижче/

Мал. II. /1/ З Танаісу, часів Тіберія Евпатора 155-171 н.е. /Літерат. ч.2/.
/2/ З Тамані. Початок II ст. н.е. з написом Херсонес. Стратілата Евпатора /Літер.ч.3/.
/3/ Знак царя Савромата II, 208 р. /Літ.ч.4/

Мал. III. Боспорська золота застібка /з Керчі?/. /Літер.ч.3/.

Мал.IУ. Знаки з 2-ох боспорських плит з Малек-Чесменського кургану /Керч/. /Літер.ч.3/.

Мал.У. Знаки в склепі /Керч, гора Митридата/. /Літер.ч.5/
Малюнки I - У подала проф.В.Козловська. Література до них:
1. "Отчет Археол.Ком.за 1891 р." Ст.22-68. Спб. 1893.
2. Латишев - Древности Южной Россіи. "Матер.по арх.Россіи", ч.9, 1892.
3. Шкорпіль - Заметки о рельефе на памятнике с надписью Евпатора, "Извес.Импер.Арх.Ком." Вып.37, 1910. Спб.
4. Шкорпіль - Боспорскія надписи, найденныя в 1910 г. "Извес. Имп. Арх.Ком." Випуск 40, 1911 г.
5. И.Мещанинов - Загадочные знаки Причерноморья. 1933, ст.12. Ленінград.

Мал.УІ. Бронзовий тризуб, в двічі побільшений, виконаний на "Золотому Току", в старому Галичі-Крилосі.

Мал.УП. Тризуб кн.Ярослава Мудрого та двозуба князів Ізяслава Ярославовича та Святополка Ізяславовича.

Мал.УШ. Знамено Юра Володимировича Долгорукого. /Подав проф.М.Міллер/

Мал.IX. Ганчарське клейно на голосниках в св.Софії. /Подав проф. М.Міллкр./

Мал. X. Тризуб на цеглі з палати кн.Володимира /X ст./ й знак на цеглі у Володимирі-Волинському /XII-XIII ст./. Зарисовка проф.В.Січинського.

----ооОоо----

Рід та Знамено

часопис присвячений знатенництву та родовідній справі

РІК І. Зшиток 2.-1947 р.

ПРАЦЯ ПОКОЛІНЬ.

"Ми переходові, а нація вічна". Кожний час не є подібний до уплившого й прийдешнього. Але були, є й будуть цінности в житті нації, що не минають безслідно. Вони такі ж самі, часом з іншим змістом чи іншою формою, переживають окремі покоління і лягають в основу поколінь дальших.

Не все переходить з покоління в покоління. Переходять тільки цінности, що творять правду нації й вони незалежні від часу й простору. Діюча сила їх безмірна, хоч часто й незрозуміла одразу не тільки для широкого загалу, а й цвіту нації. Тільки в історичній перспективі безстороннє наукове дослідження, незалежне від переходових чуттєвих впливів, відкриває їх і дає їм належну оцінку.

До тих правд, що з незапам'ятних часів лежать в самій основі української духовости, є й родовідна справа.

Прислівута розплідність української нації виходить не тільки з біологічних причин. Вчасти тільки вона звязана з економічним положенням. Коріння її лежать значно глибше. Вони сягають психічного успособнення нашої нації, що, може несвідомо, своє призначення вважає в виданні нового покоління, відповідного його вихованя в чеснотах та вивінування в дальший життєвий шлях. Бездітність вважається великою карою, що й на старість несе нещастя. Так одвічно було у нас.

Ось в таких умовах виростало поняття роду. Не тільки породити, а й відповідно виховати й передати поколінню свої чесноти, загартовані в тяжких, безперервних боях з кочовим степом і ворожим Заходом, войовничі предки наші витворили й своєрідне поняття славности роду.

В своєму заповіті з 1654 р. пан Дольський з Любешова, Пинського повіту, переказує своїм нащадкам цілком українську формулу: - "Славно вродитися, славно жити, славно вмерти. "В оцій, може не цілком зрозумілій для нас, рівнорядности славного народження з славним життям міститься суть давнього аристократичного світогляду. Слово "славнонародження" мало в цьому світогляді значно конкретніший, ніж у теперешньому їх розумінні, зміст. Воно вказувало на довгий ряд предків, що здобували шаблею, "кривавою заслугою" вольність і привілеї й передавали їх, як незнищимий скарб-клейнод своїм нащадкам. /Б.Ольхівський, наш талановитий молодий історик, що передчасно згас/.

Ці поняття, дотепер хвильово приспані, за впливом неправильно розуміння демократії, що одвічно в нас була в своєрідних формах, починають відроджуватися й діяти в звязку з пожвавленням формування української нації. Цьому формуванню хтять тепер надати певні риси й ввести його в сточище розумових понять, замість інстинктивного його бігу в часи давні.

Ступені цього процесу вже почасти висвітлені й наукою. З часу, як з'явилися писані й безспірні джерела, знаємо, що родовідна справа, й та княже-дружинного устрою й пізніше, мала великий вплив на формування провідної верстви. В козацькі часи вона відродилася знову й сприяла розвиткові провідної верстви, вже вихованої в умовах родової традиції.

По козаччині, навіть, вписання в "дворянство", й то в основі, несло користь нації, бо зберегло нам хоч частину нашої аристократії, що так заважила на відродженні української нації й до цього часу береже родову традицію.

Всі ці процеси були ідентичні, хоч відбувалися в ріжних умовах і з пристосуванням до нових політичних і економічних коньюнктур.

І коли сьогодні відчувається необхідність процесу скріплення української нації, коли на службу нації повинен стати широкий загал, родовідна справа й справа провідної верстви вже не з замкненої касти, а з широких народніх мас, набирає поважного значіння.

Виявляється, що ми "бідні-богаті". Багаті позитивним психічним наставленням до роду й бідні тому, що не в умовах організованих родів виховані були покоління широких мас, що так тяжко заважили на нашій історії.

З народженням "Української Родовідної Установи" тепер тільки творяться нові умови оформлення й скріплення українських родів та виховання поколінь в нових умовах, що сприятимуть виявленню всіх творчих, незломних сил нації й закріплять з'явлення провідної верстви з широких народніх мас і то незалежно від їх світогляду та політичних переконань.

Процес цей довгий і розрахований на покоління. Він не перервний, бо й нема сил, які б могли його застановити. З покоління в покоління він буде набирати могутности.

Ще багато є упереджень. Не всі одразу зрозуміють високі завдання, що ставить "У.Р.У" перед нацією. Тим більш, що подібних рухів не бачимо ми у інших народів. Це явище у нас самобитне, але сперте на прастарих наших традиціях, які взагалі були значно глибші та ідейніші, як у других народів.

І прийде час, коли майбутні покоління теплим словом згадають трудні початки великопімного чину сучасного покоління.

-----ooOoo-----

РОДОВІДНА СПРАВА

Пожвавлення діяльности "Української Родовідної Установи" та вихід у світ першого зшитка, першого у нас знаменницького часопису "Рід та Знамено" викликало різні відгуки.

Одні радо вітають нову у нас дію, оперту на основах прастарої нашої традиції й голосять своє приступлення.

Другі, більш здержливі в оцінці нового руху, вичікують вияснень в тих точках, що для них з'являються не з'ясованими.

Тільки пару голосів почулося з уємним висліком і то тільки тому, що хибно зрозуміли ті засади, які покладено під розвиток родовідної справи. Коли проаналізувати ті голоси здержливі та уємні, що наплили до нас, то все зводиться в них до одного тільки хибного розуміння заложень У.Р.У." Повстає в них тільки одне питання: - "Чи це відновлення шляхетства?"

Виникає це питання впрост з того, що неуважно прочитано засади, на яких діє "У.Р.У" й провадить родовідну справу.

Виразно було зазначено у нас, що знаменовані роди не мають жадних привілеїв. Тоді як шляхта в старі часи була упревилейований стан, то у нас на знаменовані роди накладаються тільки обов'язки супроти власного роду й нації.

Роди приймають родове знамено, як зовнішній знак роду, приймають його самі, реструючи тільки в "У.Р.У." Шляхті ж знамено /герби/ наддавалися за особливі заслуги перед зверхньою владою, й то у нас чужою, окупаційною. Одночасно затверджувалося надання шляхетства й привілеїв.

Приняття родових знамен родами не нове у нас. Це було й до княжих часів, і в часи княжі, і в козаччині. Тепер тільки "У.Р.У. ввела це в певні організаційні рямки.

Затягнення роду до "Української Родовідної Книги" теж має тільки зовнішню подібність до впису в колишні станові шляхетські книги. Тоді той впис стверджував тільки привілеї. У нас впис має значіння схоронення в Родовідній Книзі та в письмосховищі "У.Р.У." всіх родоводів та родових документів і світлин. Старі роди наші по сотках літ тепер знаходять в станових книгах та літературі хоч уривочні відомості про своїх предків. Але пройдуть знову сотки й тисячі літ. Нащадки наші в нових книгах, вже українських, будуть знаходити подрібні родоводи своїх предків й писати історії своїх родів. В своїх же родових письмосховищах й "У.Р.У." будуть знаходити такі подробиці, про своїх предків, які ніхто, не в силі удержати в пам'яті. Бо, для прикладу, треба взяти сучасний стан. Чи сьогодні є багато таких, що знають місце і час народження свого батька, а цілком певно чи вряд хто скаже щось про свого діда та бабку. А про подробиці їх життя, діяльности, їх чесноти - хіба має дуже приблизне уявлення.

Оськже не маємо завдання творити новий стан, нову станову організацію. Був на те час, та не зробили ми того тоді. Ця був час козаччини.

Треба розуміти, що в феодальних умовах творилася й зросла шляхта. Вона була дитиною свого часу, своїх обставин і політичних і економічних. Тепер ті часи уплили безповоротно, а тому й відновлення шляхти у нас вже не буде мати місця.

Але феодальна мораль, при наявності в ній негативних рис, залишила нам такі чесноти, як поняття батьківщини й відношення до неї громадянина. Полишила найвищі в історії людства норми відношення громадянина до суспільства, родини, своєї власної особи й ті чесноти покладаємо тепер в основу виховання нових поколінь.

Організація роду через оформлення його веде до викристалізування роду, зміцнення його та нерозривного пов'язання з нацією на всі часи.

З знаменованих родів наших вийдуть ті висококультурні й безоговорочно віддані нації дієчі, що творитимуть провідну верству.

Тому на запит, який ставлять нам, чи не відновляємо ми шляхетства є й одина відповідь: - Ні! Ми провадимо значно глибшу й суто українську роботу, яка має в своїй основі високі ідеали.

"У.Р.У." кличе до співпраці й оформлення своїх родів найкращих синів з широких верств нашого народу.

-----oooOooo-----

Яр Славутич.

Г Е Р Б И

На страх оспалим і слабим -
Старий хижак, у зриві шалу,
Простерши крила в моря дим,
Злітає важко з п'єдисталу.

От-от накинеться, от-от,
Залите кров'ю, тепле м'ясо
Пошле в обшитий дзьобом рот,
Ковтаючи жадібно й ласо.

А я,- у спокої стою
На хресті вітру й моря шуму
І в гордім захваті таю
Мою невисловлену думу.

Воїстину - епоха згуб!...
Як добре, що князі натхненні
Людяний, золотий ТРИЗУБ
Лишили в спадщину для мене!

Кіль, 1946.

-----oooOooo-----

Проф.д-р МИХАЙЛО МІЛЛЕР

МАТЕРІЯЛИ ДО ПИТАННЯ ЗА ТРИЗУБ

/продовження/

III. З а в д а н н я д о с л і д і в т р и з у б а. Правдивий тризуб - знаряддя до рибальства, складається, як і всі знаряддя, з робочої частини в вигляді металевої частини з трьома вістями, та дерев'яного держака, на якому та частина насаджена. Знаряддя це глибокої давнини й відомо у всіх народів Европи й Азії, що живилися з рибальства по річках або на морях. Назва тризуба у римлян - tridens у германців -Gere,Dreizack, у греків - trinacio, trinax по російськи - острога, трезубец /літературний/, по українськи - ості, сандоля, тризуб /літ./

Виображення тризуба, яко символа влади над морем,відомі вже з глибокої давнини, причому, як правило, тризуб виображався реалістично і в повному вигляді, з держаком, навіть в тих випадках, коли він наводився в якости самостійного знака - символа.

В українському знаменництві тризуб - родовий знак дома,князя Володимира Великого. Кожен князь з дому Володимира, зберегаючи в основі своїй схему тризуба, ускладняв якоюсь деталлю,завдяки чому виображення набувало характеру знаку питомого лише данному князеві, разом з тим те виображення ставало більше розвиненим та складним, віддалюючись від свого першоджерела - основної схеми. Між тим і найдавніші виображення тризуба Кн.Володимира, які ми знаємо, що відносяться до кінця 10 ст., уявляють собою вже складну, високорозвинену та стилізовану фігуру в різноманітних модуляціях. Виходячи з того, що розвиток та модуляції київського тризуба, яко родового знака, були пов'язані з кожним новим поколінням та з кожним окремим князем, не підлягає сумніву, що тризуб існував в роді Кн.Володимира ще у його предків. Ці "доволодимирівські" тризуби ще не знайдені, через що ми їх і не знаємо.

Виображення Володимирова тризуба відомі головним чином на його [illegible] грошах та на цеглі його будівель. В доволодимирівську добу в Київської Русі ще не було кам'яного будівництва та металевої монети. Через те попередників Володимирова тризуба, ще не знайдено. Однак ці родові знаки й в найстаріші часи уживання, яко ознака власности, уміщалися також на зброї та на металевих прикрасах. Відомі також на каблучках, печатках, та яко [illegible]ершки на корогвах /мініятюри з літописів/. Як ото в недуже давні часи знайдено металеву бляху з тризубом на Рюриковому городищі біля Ладоги,на кістяному налуччі в Тамані та на металевій бляшці в Галичі. Переконані в тому, що такі знаки попередників Володимира ще будуть знайдені з розвитком археолгічних досліджень. Переконані також в тому, що ті знаки будуть далеко примитивнішими, схематичними, та підведуть нас впритул до виображення тієї речі, що лежить в основі всіх модуляцій київського тризуба. До того часу всі спроби вичерпального пояснення київського тризуба неминуче носитимуть характер більш-меньш ймовірних гіпотез. За 130 років розвитку літератури за український тризуб було висунуто не меньш 25 гіпотез, в яких ні одна не відкрила тайни

Мал. до ст."Матеріяли до питання за тризуб буде долучено до ч.3.

тризуба та не набула загального визнання. Всі дослідження попередніх часів за тризуб, крутилися в завороженому колі, з якого не могли вирватись. Це коло було окреслене формальним та ненауковим підходом до питання. Майже всі дослідники, що писали за тризуб, брали знак з боку його форми, а тоді починали будувати більш-меньш остроумні гіпотези відносно його походження, на підставі зовнішньої та випадкової подібності з будьяким предметом. В такий спосіб тризуб розглядався одірвано від свого історико-культурного та соціального оточення, та від тих умов, які його створили. Така ненаукова, схоластична метода навела до висунення 25 гіпотез, однаково необгрунтованих та невизнаних.

На сучасному рівні розвитку науки, мусимо відійти від безплідної формальної схоластики. Вся попередня література за тризуб, має на сьогодня лише історичний інтерес. На ній треба поставити хрест. Вивчення тризуба треба починати спочатку. Це нове вивчання тризуба повинно бути комплексним та надати питанню всебічне й вичерпальне освітлення. Вивчення генези тризуба необхідно вести в звязку з історією того суспільства тих передпокладів, які обумовили появу тризуба, його дальший розвиток та модуляції. Необхідно притягнення до вивчення всіх відповідних данних археології, історії суспільства, історії культури й мистецтва; та тих соціяльних умов, в яких, і в звязку з якими виник та розвивався тризуб, рівнобіжно з спорідненими й неспорідненими, але пов'язаними з ним знаками. Вивчення тризуба треба вести в історичній перспективі та на тлі тих соціяльних і культурних явищ, що його обумовили. Лише таке становлення питання буде науковим, а з тим і результативним, великим досягненням нашого часу лічимо це перенесення вивчання тризуба з ступеня імпотентних формальних шукань на вищий ступень наукової розробки питання.

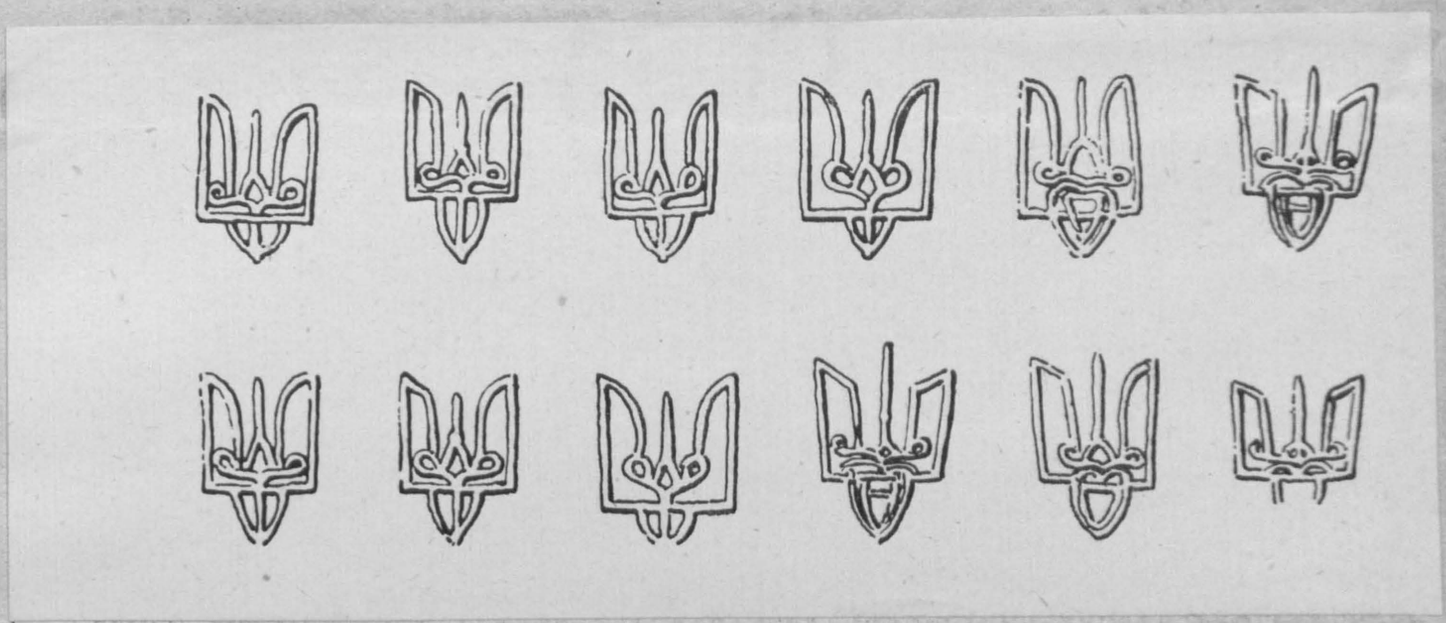
В цих умовах нового становлення теми, гадаємо необхідним починати з первісного накопичення матеріялу. Матеріяли та нотатки наведені нижче по окремим питанням, не можуть претендувати на вичерпальну повність. Вони не вирішають питання, та не в тому їх завдання. Вони лише наводять деякі факти з тих, що в дальшому, в міру їх накопичення, будуватимуть більш та більш обгрунтовану та могутню базу для створдження вже на неї питання за походження вже самого українського тризуба. Широко покладена наукова база, дасть умови для всебічного висвітлення та розробки теми. В процесі збирання та накопичення матеріялу, його сістематики та розгляду, виявляються, та точно формулюються нові питання, другорядні самі по собі, але важні в загальній сумі данних "тризубознавства". Разом з тим виявляється, необгрунтованість та помилковість деяких гіпотез, що висувалися в свої часи і чимало сприяли плутанині з питанням. Спрощення та відкидання баласту, що історично накопичувався, буде увесь час очищувати та звужувати завдання дальших досліджень, указуючи разом з тим і напрямок цих досліджень. В цьому процесі посуватиметься наперед дослідча праця.

Таким чином уявляємо собі плян наукового дослідження та вивчення історії тризуба в вигляді піраміди, яку мусимо скласти. А на її вершку знайдеться правда, якої ми шукаємо.

До будови тієї наукової піраміди тризубознавства, кажже потрібно розробити досконально таки теми, як от: 1/Тризуб в первісному суспільстві за данними археології та етнографії; 2/Піктограми та петроглїфи Сибіру й Середній Азії; 3/Тризуб у народів древнього Сходу /етимпет-Месопотамія/; 4/"загадкові знаки Надчорноморря" та Аланські тамги; 5/Родові тамги, тавра та клейна тюрських народів, волзьких фінів, та кавказьких народів; 6/Елементи геометричного орнаменту в культурі часів бронзи, в вишиванках Східньої Европи та в европейському знамонництві; 7/Виникненнязнамон з родових знаків в звязку з формуванням

"класичного" фендалізму; 8/Двозуб та тризуб в їх історичному розвитку та взаємовідносинах; 9/Тризуб та його родичі, яко холодна зброя в Середньовіччі; 10/Тризуб у народів античного світу; 11/Тризуб та близькі до нього знаки в европейському знаменництві; 12/Різні форми українського тризубу, та аналіза їх стилізації; 13/Схеми українського тризуба в порівнянні до схем тризуба в европейському знаменництві.

Цей спис потрібних задо розробки та збирання матеріялу тем, ні в якій мірі не охоплює всієї тематіки, яку надає тризуб. Мало того, що він мусить бути поповнений, але треба сподіватися, що в процесі праці виникатимуть нові й нові теми. Але й зараз, з такого попереднього, можливого списку, вже видно, що ця праця вимагає участи цілого колективу учених різних фахів-археологів, нумізматів, етнографів, істориків мистецтва, орієнталистів, фахівців з европейського знаменництва, то що. Звичайно також, в процесі самоїпраці, висування робочих гіпотез, які

Різні форми тризуба Вел.Князя
Володимира на його монетах.
Зарисовка проф. В.Січинського.

не передрішають остаточного питання за тризуб, але указують напрямки розвідок та розшуків і тим висвітлюють шлях розвитку думок.

IУ. Т р и з у б в Е в р о п е й с ь к о м у з н а м е н н и ц т в і.

Виходячи з такого широкозакроєного плану розвідок та досліджень, звернулися ми до перегляду европейських знамен шляхетських,міщанських та хатніх знаків /Hausmarken/. Переглянуто було звиш 800.000 знамен та знаменних знаків, головним чином Німеччини та взагалі Середньої Европи. Ці розшуки ні в якому разі не можна лічити закінченими, бо завдяки умовам післявійськового часу, що його тепер звуть "не війна, не мир", не мали змоги дістати всю потрібну літературу,відтак не змогли в достатній мірі ознайомитися з знаменництвом Скандинавії, яка можливо дасть цікаві аналогії та вказівки. Також залишились нерозглянутими знамена Іспанії, Англії, Росії, України, частково Італії.

Вибраження тризуба в европейському знаменництві добре відомі,хоча тризуб не належить до масово розповсюджених фігур, як напр. ангон,

або повна рожа, і зустрічається не часто. Тризуб зустрічається здебільш в реалістичному виображенні повного знаряддя, або його робочої частини. Схематичні виображення лише робочої частини, в невеликої кількости складних стилізованих виображень, до яких належить київський тризуб во всіх своїх модуляціях, тут не знаходимо зовсім. Схематичні виображення тризуба в европейському знаменництві, як і київського тризуба, дають дуже близьки форми і звертають до себе увагу. Зо всіх тризубоподібних фігур лише один ангон дає високо розвинену стилізацію основної фігури. Реалістичні виображення повного тризуба з держаком - пізні і відносяться до XУ - XУIII ст.ст. Схематичні виображення з робочої частини тризуба - далеко давніші. Деяки з цих схем ще не мають знаменницьких ознак і стоять ближче до родових тамг, що дає підстави відносити їх формування до "передзнаменницького" часу раннього Середньовіччя /У - X ст.ст./. Повний тризуб в німецькому знаменництві має окрему назву Gero або Dreiback.

Рис.рис.1 та 2 дають так би сказати каноничні виображення повного тризуба та його робочої частини, як вони прийняті в европейському знаменництві та наведені у X.M.Bucher в Wappenbuch , основному та найповнішому виданні в цій галузі знання. В обох випадках - остні однакової довжини, основи прості також як і кути між основою та крайніми остями. Повний тризуб не має зазубнів. В знаменництві побачимо деяки ухили від цих канонів, особливо що до робочої частини тризуба.

На рис.3 та 4 - оголена людина по пояс в воді, держить у руці тризуб. На рис.3 обабіч фігури - кущи очерету. На рис.4 фігура має опасанє з листя. Очевидячки в обох випадках маємо божка річки. На рис. 5 тризуб з коротким держаком знаходиться в правій руці, яка виходе з хмари. В такому вигляді тризуб сімволізує владу. На рис.6 такий же скорочений тризуб в лівій руці, без хмари. На рис.7 - реалістичне виображення робочої частини тризуба з проткнутою рибиною. Рис.8. - повний тризуб в декоративному сполученні з дельфином. Рис.9 - кінцівка тризуба з розгорнутими бічними вістями та списовидним поширенням кінця середньої ости. Рис.10 - повний тризуб з округлою основою, розпіркою між вістями та зазубнями. Рис. 11 - повний тризуб з трьох-кутньою основою, без зазубнів /виделка?/. Рис.12. Тризуб з простокутною основою та розпіркою і зазубнями. Рис.13. Тризуб з округлою основою. Рис. 15. Скорочений тризуб, простокутний з основи. Рис.16. - єдина й своєрідна форма тризуба з одним держаком та двома робочими частинами.

Наступні малюнки представляють схрещені тризуби. Рис.17 - перехрещені тризуби з пятьма остями, з яких 2 без зазубнів. 18 - Перехрещені тризуби. 19 - тризуби навхрест, типу що на рис.9-му. Рис.20-24. Тризуби роду Gablenz з ріжних країн. На рис.20 - два тризуби з зазубнями, рівнобіжно, під стрічкою. Рис.21 - в такому відношенні, увесь щит навскоси, без зазубнів. Рис.22,23 - кінцівки тризубів, без зазубнів, з розгорнутими бічними остями. Рис. 24 - без зазубнів, рівнобіжні вісті. Призвище роду натякає на виображення в даному разі вил, або виделки, але наявність серед модуляцій виображення з зазубнями дає основу віднести всю групу до тризубів. Рис.25-27 також дає модуляції тризубів з одного роду Hopfgarten, але тут коливання зовсім незначні. На рис.25 середні вісті мають на кінці списовидні, поширення, що дає підставу віднести всю групу до тризубів, також не дивлячись на присутність в призвищі слова " Рис.26-28 дають зовсім незначні коливання, що до загальних пропорцій знаряддя. Рис.29 дає також розташовані навхрест знаряддя, близько подібні до рис.25-29. Тех само маємо на рис.30, хіба що тут основи робочої частини - виокруглені. Цей знак з знамена того ж роду Hopffarten, до цього ж роду належать і тризуби навхрест з рис.32, виображення того ж типу, лише держаки тризубів значно довші. На рис.31 цікавий варіянт схрещених тризубів з відокремленою від остей та держака основою.

Рис.33-38 знамена роду Chornbory , що складають в сполучення 3-х тризубів. На рис.33 тризуби з зазубнями розташовані радіально, посередині спрощена рожа. На рис.34 - тризуби без вістей, розташовані радіяльно, посередині - знаменинька рожа. Рис.35 - тризуби радіально, без ніякого доповнення в центрі. Рис. 36 - тризуби розташовано зіркою. На рис. 37 довгі дрозуби з довгими зубцями розташовано опахалом. На рис.38 - також опахолом, але тризуби з округлою основою і розгорнутими бічними вістями. Зазубні на рис.36 дають підставу віднести й цю групу до тризубів, крім рис.37. Рис.39 - схрещені два тризуби з зазубнями і трьома розпірками. Такого типу розпірки властиві деякім формам вил і мало пасують з тризубами, до яких відносимо ж однак ці знаряддя, завдяки зазубням. Рис.40 - тризуб з зазубнями та округлою формою бічних остей, схрещений з стрілою. Рис.41 - такий же знак того ж роду, лише тут тризуб має простокутну основу.

Рис.42. Тризуб схрещений з ангоном / На рис.43 тризуб схрещений з косою. Наявність коси в цьому сполученні вимагала була б собі до пари вил, але наявність зазубней не лишає сумніву в тому, що маємо тут певний тризуб. На рис.44 - тож саме. Тризуб з округлою основою та розгорнутими бічними остями, відомого вже нам типу /Рис.13 і 14/ схрещений з цепом. На рис.45 - округлий тризуб, схрещений з стрілою, в концентричному сполученні з вінцом. Рис.46 - схрещені тризуби з округлою основою, що по своєму вигляду могли бути віднесеними до вил, але сполучення їх з лебедями дає основу віднести ці знаряддя швидче до тризубів. Рис.47-48 - схрещені тризуби того ж роду, в першому випадку - зверху зірка. Невиразна форма знарядь становити їх під сумнів і, в основі, то можуть бути й вили. Рис.49 - сторчові рівнобіжні рядки навершків тризуба. Форма не досить виразна, але натякає більш на тризуб, разом з походженням знамена з Венеції.

/ Продовження в наступному зшиткові /.

---:::::---

Проф. В.КОЗЛОВСЬКА

КЛЕЙНА НА ПОСУДІ КНЯЗІВСЬКО ДОБИ

/За матеріялами кол.Всеукраїнського Історичного Музею ім.Т.Шевченка у Києві/.

Посуд та його фрагменти є найбільш численними речами, що їх знаходять в рештках давніх людських осель, починаючи з передісторичних часів. Це вказує на те, що посуд був необхідною річчю у щоденному побуті людини; він мав також значення і в культових звичаях.

Багато посуду залишилося також і з часів слов'янської та князівської доби. В городищах та рештках селищ того часу він здибається або в землянках /іноді у печах/, або як окремі знахідки поза рештками жител. В посуді варили страву; в ньому ж, підчас лихоліття, переховували цінності, що їх закопували у таємних місцях; в посуді ж складали перепалені кістки небіжчиків або клали їжу мерцеві, яку ставили до нього в могилу.

Слов'янський посуд вироблений частково був вже вироблений на ганчарському колі. За давніх передісторичних часів ганчарське коло не було відомо і посуд виробляли руками. На Україні ганчарське коло вхо-

дить у постійний ужиток з X ст. Але рівнобіжно з посудом, виробленим на колі, в хатньому господарстві за князівських часів використовували також посуд, грубо вироблений примітивним засобом без ганчарського кола.

Денця певної частини посуду, виробленого на колі, мають клейна. Ці клейна були вирізані на дерев'яному ганчарському колі і рельєфною фігурою відбивалися на денці посуду. Кількість посуду з клейнами порівнюючи невелика. Це видно з того, що посуд з клейнами складав до 15 % досить багатої збірки слов'янського посуду, що переховувався у кол. Київському музеї ім. Т. Шевченка. Вказівки на більшу або меншу спорадичність денець з клейнами, порівнюючи з посудом без клейнами маємо у таких досвідчених археологів, як проф. В. Антонович, який, зазначаючи знахідки фрагментів посуду в деревлянських могилах, каже, що деякі з них мали клейна /4/. Академік М. Біляшівський констатує порівнюючи невелику кількість денець з клейнами на посуді городища "Княжа Гора" /2/. В. Сизов, кажучи про клейна на посуді Гніздавських могилок /X ст./, доводить, що на 1000 посудинок є 20-25 посудинок з клейнами /3/.

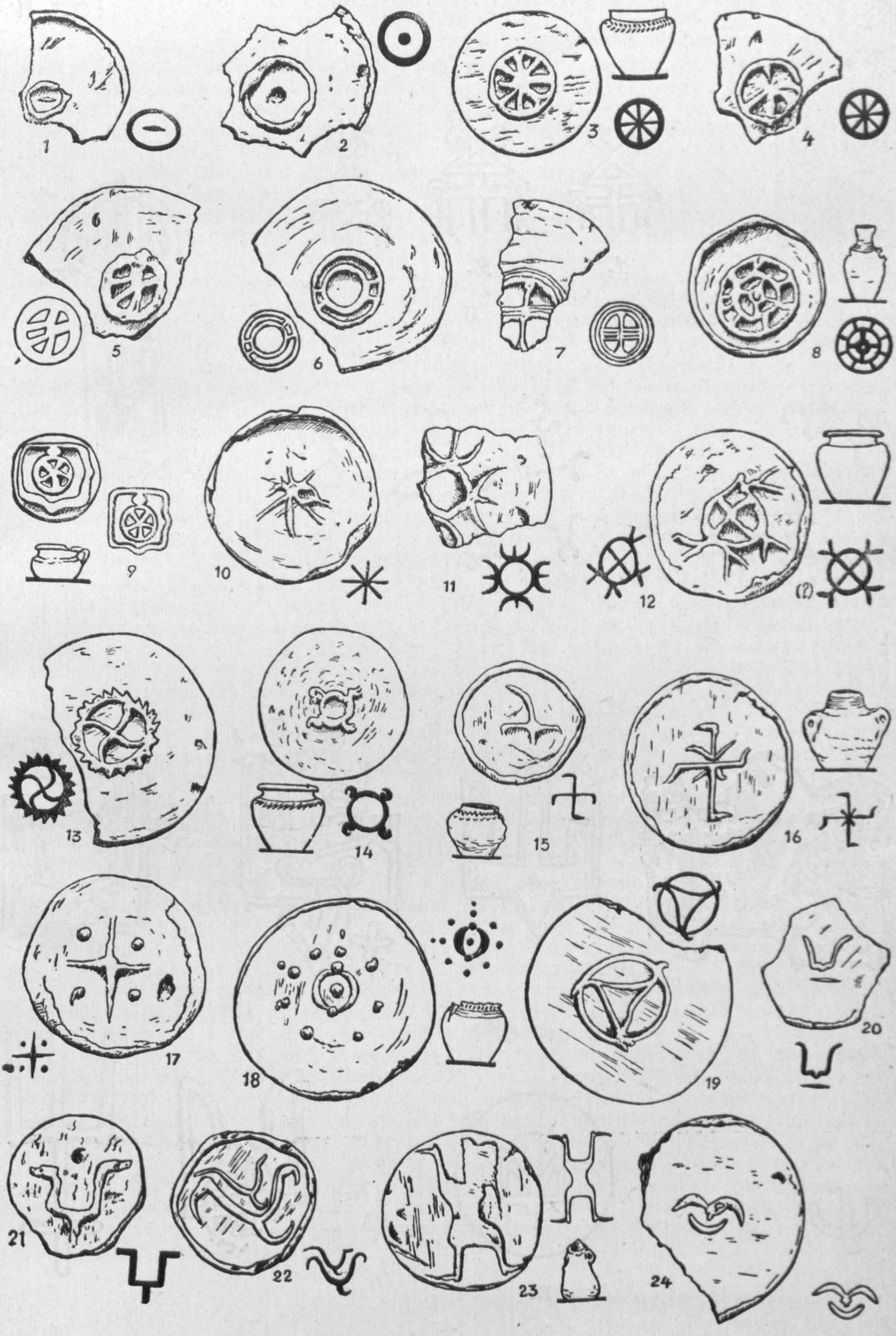
Посуд з клейнами на території Чехії датують X ст. та першою половиною XI ст. /4/. У Л...ому Градці в Чехії було знайдено клейнований посуд разом з монетами Братислава I, тобто середини XI ст./-5/.

На території України слов'янський посуд з клейнами відносять до X - XIII ст. До точно датованих українських ганчарських виробів з клейнами належать голосники з давньої Київської Лаврської церкви, зруйнованої у 1942 р., які датуються роками збудування цієї церкви, тобто 70-ми рр. XI ст. 6/. Це є 2 глеки старанного виробу заввишки 37 см., що мають на денці клейна - одно у вигляді колеса, друге літери . Можна припустити, що голосники ці було замовлено кращим київським гончарам.

Клейна завжди рельєфні і в більшості являють собою прості геометричні фігури. Найбільш поширений тип клейн на всій території стародавніх словян - це коло, що замикає хрест, зірку або свастику. Ці нескладні типи фігур були відомі також і за старіших часів, особливо у передісторичні часи. Такі саме зображення кіл знаходяться на дольменах /7/, на скельних змалюваннях /т. зв. "писаниця"/ Сибіру 8/ та на інших пам'ятниках.

Цим зображенням ще з минулого сторіччя надавали символічне значіння. Над цим питанням найбільш працювали французькі вчені /і досі розробляють його/. Домінуючої ваги ці вчені надають двом фігурам - колу, що замикає зірку і нагадує колесо, і свастиці. Першу фігуру вони вважають за символічне зображення сонця і йменують її "ron solaire" у свастиці так само вбачають зображення сонця і головним чином зв'язаного з ним виявлення руху, життя /9/. Захопленням символікою пройнялися також російські вчені XIX ст., через що більшості пам'яток, навіть пізнішого часу, надавали релігійного значення. Отже тому у першій половині XIX ст. в російській історичній науці слов'янські городища вважали за релігійні місця /10/. Звичайно, що такий погляд на слов'янські городища, не кажучи вже про могили, утворив сприятливий грунт для пояснення клейн на посуді, як релігійних символів, а клейнованого посуду, як ритуального. Думка ця підтримувалася ще надзвичайною тотожністю найбільш поширених типів клейн з наведеними вище символічними сонячними фігурами. Уперше за символічне значіння клейн на посуді висловився р. 1865 К. Тишкевич /11/ з приводу знахідки дрогичинських пломб, яким він надав значіння релігійних талісманів. Правда, ще у ті самі 60-ті рр. А. Котляревський, якому Московське Археологічне Т-во доручило перегляд питання про згадані пломби, обережно подав думку про клейна на посуді як знаки разом і фабричні і власности

Tab. I

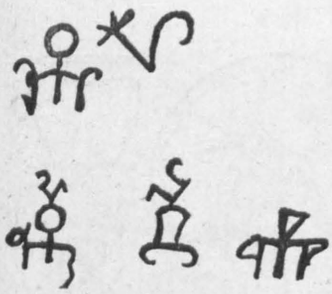
I

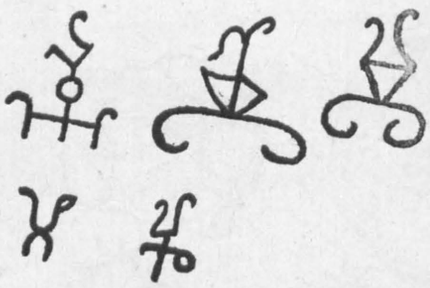
II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

/12/, але думка ця не звернула на себе уваги. За пізніших і наших часів погляд на клейна посуду,як на символічні знаки, підтримував В.Сизов, дослідувач Гніздовських могилок,і дехто з сучасних наукових робітників, напр., Клетнова, що цілковито спирається на погляд останнього 13/. В.Сизову своїй роботі про Гніздовські могилки,розглядаючи клейна на посуді з цих могил,категорично визнає їх за релігійні символи й рішуче однидає думку, що це могли бути знаки дрібного промислу. Висновок цей він базує на тому факті, що кількість клейнованого посуду в Гніздовських могилках дуже незначна /20-25 клейнованих посудинок на 1000 простих, про що вже згадувалося попереду/, а також на тому, що не знайдено клейнованих денець з цілком повторними клейнами. Але ці аргументи легко повернути проти його ж думки. Якщо посуд з могилок мати за ритуальний, а клейни на ньому за релігійні символи, то цілком природно виникає питання : чому такий невеликий відсоток клейнованого посуду серед могильної кераміки? Явище це ми маємо тепер чисто по всіх слов'янських могильниках, де посуд находимо або з попелом небіжчика, або поставлений з їжею мерцеві. Далі, чим пояснити знахідки денець посуду з"символічними знаками" у побутовому смітті і цілого клейнованого посуду в печах землянок слов'янських городищ,яким наукові досліди давно вже повернули їх дійсне призначення фортець-осель, де за спокійних часів жила місцева влада, а під час небезпеки ховалося населення, що взагалі оселялося навкруги городищ, у селищах. Нарешті, самі типи деякого клейнованого посуду з городищ суперечать можливості вважати такий посуд за ритуальний, а тому й клейна за символічні знаки. А саме горщики з вухами, глечики, посудники з двома вушками т.зв. "Київського типу" ніколи не здибаються у могилах й є тільки побутовим посудом,який інколи має виразні сліди звичайного хатнього уживання. Щож до зауваження В.Сизова про відсутність повторних клейн на слов'янському посуді, то проти правдивости його кажуть клейновані денця з Білогородських розкопів В.Хвойки рр.1909 і 1910. Підчас цих розкопів було знайдено 3 денця посуду /з яких 2 різного розміру/ з клейнами, відбитими одним штампом. Клейна ці /рис.17/ у вигляді хреста, між перехрестям якого є 4 перлинки. З них одно клейно /№ 19695/ відбите дуже невиразно, але розпорядок і простір поміж перлинами той самий, що й у №№ 17803 та 19698./12/.

З наведеного ясно, що клейна на слов'янському посуді не відогравали ролі релігійних символів і клейнований посуд разом з неклейнованим уживали в хатньому господарстві, ставили також у могилу, не вважаючи на те, чи мав він клейно, чи ні.

Татожність простіших типів клейя /але не всіх клейн!/ з сонячними символами давнього минулого,яка до наших часів вводить в оману декого навіть з посвідчених дослідувачів, не має з символами нічого спільного опріч зовнішнього вигляду. Але вийти ці фігури могли з символічних знаків найбільш приступних народним масам.

Більш правдивою і обгрунтованою є думка про клейна,як знаки майстрів-ганчарів, або власників гончарських майстерень. Цю думку підпирають і дані археології та етнографії.

В 1930 р. в Києві розкопано на горі Дитинці/14/ було виявлено в рештках землянки 1-ої половини XII ст. денце глиняного посуду тонкої роботи з дуже цікавим клейном. Це клейно являло собою чітко зроблений княжий знаменницький знак в вигляді тризуба. На жаль, ця цікава пам'ятка загинула підчас евакуації Київського музею. Не зберігся також негатив фотознимка, зробленого з цієї пам'ятки в натуральну величину. Зображення двозубів і деяких фігур, близьких до знаменницьких знаків,порівнюючи часто зустрічаємо на денцях глиняних посудинок XI-XII ст., знайдених на територіях великих старих міст. /Мал. 9,13,15, 16,17,20,21і22,23/.

Клейна, що повторюють княжі знамена - тризуб і двозуби /3/ говорять за те, що князі мали свої ганчарські майстерні,в яких посуд відзначали клейном у вигляді княжого знамена. Спираючись на ці дані, можна припустити, що клейна, подібні і до знаменницьких знаків іншого характеру, могли виходити з ганчарських майстерень, які належали іншим представникам знаті /напр. боярам/, що мали свої знамена.

Звичайно не всі ганчарські майстерні належали знатним власникам. Прості ганчари могли для клейна брати перші-ліпші фігури,починаючи з найпростіших. З них, видимо, найпоширенішими були зображення характеру солярних фігур.

З приводу того, що не всі посуди були відзначені клейнами, а лише порівнюючи з неклейнованим посудом незначна частина його можна висловити припущення,що при великому виробництві посуду відзначали клейнами перший посуд, скажім, кожної сотні. Для цього мали декілька ганчарських кіл, з яких деякі мали вирізані клейна,а інші були без клейн. Це припущення блискуче підтверджуєтьсяданими сучасної етнології.- Н.Смирнов р.1903 умістив у записках Рос.Археологічного Т-ва замітку під назвою "Живая Старина"/12/, де зазначає, що йому пощастило натрапити у с.Рогачеві, Дмитровського пов.,на Московщині на клейнований посуд, майстрів якого він відшукав. Посуд цей виробляли на ручних ганчарських колах найпримітивнішої конструкції. Кіл було декілька і їх змінювали. Деякі з них мали вирізану посередині фігуру характеру сонячного колеса,яка й відбивалася на денці посуду.

Дозволяю собі тут відхилитися від своєї теми й навести,як порівняння з клейнами - знаками майстрів-ганчарів,знаки,що їх знаходимо на деяких цеглах князівської доби. Знаки ці являють собою опуклі фігури різноманітного характеру,починаючи з найпростіших в вигляді, або літ П, Т. й кінчаючи складнішими,напр.,в вигляді розтягненої рішиточки. Такі знаки є на цеглах П'ятницької церкви у Чернігові на цеглах київського Спаса на Берестові та нацеглах інших церков князівських часів. Всі ті знаки на цеглах,що довелося мені бачити, є цілком особними й ніде не повторюють фігур, властивих слов'янського посуду. Безсумнівно це є клейна майстрів, що виробляли цеглу.

Закінчуючи цю коротку розвідку про клейнований посуд слов'янської і князівської доби, не можу обминути, щоб не згадати ще за знаки, які зрідна трапляються на деяких стародавніх посудинках. Знаки ці відмінні від клейни. Їх надряпано чимось гострим, звичайно, на тулубі цілком закінченого і вже спаленого посуду і мають вигляд сполучених простих рисок,що інколи нагадують літери. Це є знаки власности, що їх було надряпано самим власником посуду. Всеукраїнський Історичний Музей ім.Т.Шевченка мав 2 посудки і фрагмент великого амфороподібного посуду з згаданими знаками, а саме: на горішній частині невеликої амфорки корсунського типу надрапано знак в вигляді літ.П /інв.№ 29870/. Друга посудинка - це є банька з короткою шийкою й двома вушками,XIУ-XУ ст., на опуклому боці якої надряпано знак подібний до літ.Ц, перекинутої до гори /інв.№ 31550/. Академік М.Біляшівський описує такі саме знаки власності на амфороподібному посуді і фрагментах такого ж посуду з Княжої Гори/19/. Під вушком посуду надряпано невеличкий прямокутний хрест і цілу низку фігур в вигляді андріївського хреста з рівнобіжними рисками вгорі, унизу й посередині, біля них рештки нібито літ.М. На одному фрагменті були знаки в вигляді трикутника з заокругленими кутками, а на відбитому вушкові від посуду зазначеного тину - 3 риски, що з'єднуються під кутом в одній крапці /т.зв. "сорока лапа"/, і,нарешті,ще на одному уламку амфороподібного посу-

ду - 2 літери М,В. Той факт, що знаки ці трапляються частіше на посуді амфороподібного типу, викликає думку, що за князівських часів позначали посуд цінніший, або той, що містив в собі щось цінне, напр. мед. Такими саме знаками позначені і деякі срібні монетні гривни князівських часів. Знаки власності зустрічаються й на речах старіших часів, а саме у скитську добу, на деяких бронзових площинах /наконешниках стріл/. На доказ того, що наші предки уживали знаки власності, можу навести свідоцтво найдавнішої пам'ятки нашого правознавства "Руської Правди", якій вони відомі під назвою "пятен" і "знамен". З "Руської Правди" ми довідуємось також, що "знамена" накладалося на бортні дерева або борті, на промисловому знаряддї, напр., сітках, а "пятками" пятнали коней /20/. Згадані знаки власності з нашого минулого майже точно повторюють такіж знаки, що їх уживають й нині народи крайньої півночі, а саме - Корели, Зиряни, Самоїди, Лопарі. Кожна сім'я у цих народів має свій окремий знак, яким і позначує всі свої речі, напр., ложки, лопати, серпи, сокири й т.інше. По цих знаках довідуються, кому належить знайдена або крадена річ. Приблизно теж саме ми маємо у Гуцулів. Вони позначають свої сокирки знаками в вигляді хрестів, кружалків, зірок. На Кавказі плем'я Джигетів позначає своїми родовими знаками посуд/21/.

У нас на Україні знаки власності дуже мало поширені. Відомі вони, напр., на Черніговщині. Тут деякі майстри позначали своє знаряддя. У кол. Сосницькому повіті існують бортні знаки/22/. Подекуди на Україні позначають кавуни. Але всі ці знаки не мають сталого характеру і не відограють тої ролі, що відограють знаки власности на далекій півночі.

Опис малюнків

Усі рисунки клейнів зроблено в 1/2 натурального розміру. Біля кожного рисунка денця з клейнами зображено геометричну або іншу фігуру, яку ганчар вирізував на ганчарському колі.

Інвентарні нумери Археологічного відділу кол. Всеукраїнського Історичного музею ім. Т. Шевченка у Києві.

Рис. 1. Клейно простішого типу. Невеличке коло, що має у середині опуклу риску. Інвентарний № 18733. Фрагмент денця з посуду, виробленого на ганчарському колі. З городища XI-XII ст. біля с. Липляви на Полтавщині.

Рис. 2. Клейно простішого типу. Коло, у середині якого бачимо круглу ямку. Інв. № 18737. З городища XI-XII ст. біля с. Липляви на Полтавщині.

Рис. 3. Клейно в вигляді кола, що заникає 8-микінечну зірку. У цілому клейно нагадує колесо. Інв. № 12920 - горщик без вуха, заввишки 10 см., вироблений на колі; під шийкою оздоблений двома рядками втиснених рисок. На денці виразні відбитки дерева. З словянської могили X ст., розкопаної Ю. Свирським на Волині.

Рис. 4. Клейно попереднього типу, невиразно відбилося. Інв. - № 18730 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З городища XI-XII ст. біля с. Липляви на Полтавщині.

Рис. 5. Клейно типу, що вміщено на рисункові 3. Інв. № 19694 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З розкопів В. Хвойки у с. Білогородці на Київщині /XII ст./

Рис. 6. Клейно в вигляді 2-х кіл, з яких менше вписане у більше й звязане з ним з 2-х боків 4-ма поперечками. Інв. № 17866 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. Знайдене у Києві. XII ст.

Іис.7. Клейно в вигляді потрійного кола, що замикає хрест з одним потрійним перехрестям. Інв. № 18727 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З городища XI-XII ст. біля с.Липляви на Полтавщині.

Рис.8. Клейно в вигляді 3-х концентричних кіл, що звязані між собою поперечками /зовнішнє, більше коло з'єднане з середнім 8-ю поперечками, середнє з внутрішнім, маленьким, - 4-ма/. Інв.№ 9340 - посудка т.зв. "Київського типу", вуха одбиті; вироблено її на колі. Заввишки 18 см. з с.Андрушівки, на Київщині. XII ст.

Рис.9. Клейно в вигляді колеса, що уміщене в неправильній квадратовій рамці, з якою зв'язане з одного боку кулькою. Інв.№ 9444 - маленький горщичок з вушком. Заввишки 5 см., вироблено його на колі. Знайдено у Києві, на Флорівській горі. XII ст.

Рис.10. Клейно пояне, в вигляді заплутаної зірки. Інв.№ 9458 - посудка з 2-ма вушками, варіянт т.зв. "Київського типу", вироблена грубо, на колі. Заввишки - 11,5 см. Знайдено її у с.Букрині на Київщині. /XII ст./.

Рис.11. Клейно в вигляді кола, що з 4-х боків має додатка - півмісяць з вертикальною рискою посередині. Інв. № 18732 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З городища біля с.Липляви, на Полтавщині./XII ст./

Рис.12. Клейно в вигляді нерівного кола, що замикає хрест і має 4 вилкуваті додатки. Інв. № 12925 - горщик без вуха, заввишки 13 см. з посуду, виробленого на колі. З словянської могили X ст. Розкопи І.Свирського на Волині. Можливо, що тут ми маємо коло, перехрещене двома лініями з вилкуватими закінченнями, дуже невдало вирізане.

Рис.13. Клейно в вигляді кола, що замикає собою свастичний хрест і оточене 20-а зубчиками. Інв. № 18739 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З городища XI-XII ст. біля с.Липляви, на Полтавщині.

Рис.14. Клейно в вигляді кола, що з 4-х боків має додатки - круглясті рачки, повернуті в один бік, - варіянт свастики. Інв. № 12915 - горщик без вуха, під шийкою оздоблений хвилястою рисою /вильожкою/. Заввишки - 12 см., вироблений на колі. З словянської могили X ст. Розкопи І.Свирського на Волині.

Рис.15. Клейно в вигляді свастики з поширенням посередині. Інв. № 9386 - горщичок /вушко відбито/ товстінний, вироблений на колі. Заввишки 8,5 сан. Під низькою шийкою оздоблений 2-ма рядками орнаменту /хвилястою рисою та низкою кривих рисочок/. Знайдено його у Києві, на Флорівській горі. XII.XIII ст.

Рис.16. Клейно в вигляді свастики з додатковими рисками по кутках перехрестів. Інв.№ 21675 - посудки з 2-ма вушками, варіянт т. зв."Київського типу", вироблено на колі. Вироб грубий. На денці з клейном збереглися відбитки дерев'чної дошки. Заввишки 16 см. Знайдено її у с.Вчорайше, Сквирського пов., на Київщині. XII ст.

Рис.17. Клейно в вигляді хреста, між перехрестьям якого є 4 перлинки. Інв.№ 17803 - денце з посуду, виробленого на колі. З розкопів В.Хвойки у с.Білогородці на Київщині. В музейній збірці словянського посуду зберігалося ще 2 денці з клейнами цілком ідентичними, відбитими одним штампом, так саме з білогородських розкопів В.Хвойки. Інв. №№ 19695, 19698. XII ст.

Рис.18. Клейно в вигляді кружечка, що замикає перлясту опуклину має по одній такій самій перлинці з 2-х боків і оточена 10-ма перлинками, з яких дві парні. Інв. № 9382 - горщик без вуха, вироблений на колі, вінця відбиті. Горішня частина прикрашена рівнобіжними рисами, над якими уміщено низку коротеньких нарізних рисок. Зав-

вишки /без вінців/ 16 см. Знайдено його у Києві, на Подолі. XII ст.

Рис.19. Клейно в вигляді кола, що замикає трикутник, кінці якого висуваються за межі кола. Інв. № 17815 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З розкопів В.Хвойки у с.Білогородці, на Київщині. XII ст.

Рис.20. Клейно, що складається з 2-х частин- вилкуватої фігури і риси, лежачої під нею. Клейно вибито чітко на різному денці. Інв. - № 18734 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З городища XI-XII ст. біля с.Липляви на Полтавщині.

Рис.21. Клейно в вигляді двозуба з відігнутими в протилежні сторони кінцями. Знизу двозуб має стрічкову риску. Клейно виробляне грубо. Інв. № 9372 - посудка глиняна, т.зв. "Київського типу", з двома вушками, вироблене на колі; частину вінців відбито; заввишки 16,5 см. Посудка у горішній частині оздоблена 3-ма втисненими у глину рисами і нижче від них - низкою кривих рисок. Денце нерівне - з ямками, напливами. Клейно виразне. Знайдене біля м.Канева, на Київщині. XII ст.

Рис.22. Клейно типу рис.21, що двоїсто повторює ту-ж саму фігуру двозуба. Менший двозуб вписано в більший. Інв. № 19696 - денце з посуду, виробленого на колі. З розкопів В.Хвойки р.1910 у с.Білогородці, на Київщині. XII ст.

Рис.23. Клейно в вигляді перев'язкуватої фігури з 4-ма додатками по кутках на взір ніг зі ступнями, що повернуті у протилежні сторони. Одна з ніг попсована під час виробу посуду. Інв. № 9489 - посудка з двома вушками /одного бракує/, т.зв. "Київського типу", з червоної глини, грубого виробу на колі. Заввишки 12,5 см. Знайдено її у Києві на Флорівській горі. XII ст.

Рис.24. Клейно, що складається з 2-х фігур- горішньої, подібної до птаха, що летить, і нижньої - півмісяця. Інв. № 19697 - фрагмент денця з посуду, виробленого на колі. З розкопів В.Хвойки 1910 р. у с. Білогородці, на Київщині. XII ст.

/Рисунки були виконані В.Козловською з натури/.

Показник літератури

1. В.Б.АНТОНОВИЧ. Раскопки в стране Древлян. "Матеріали по Археології Россії", № 11, с.13
2. Н.БЕЛЯШЕВСКІЙ. Раскопки на Княжей Горе в 1891 г. Київ, 1892, с.35.
3. В.Н. СИЗОВ. Курганы Смоленской губ. Матер. по Археол. Россіи", № 28, с.11.
4. D-r I.L.PIC. Cechy na doby kniżecí, sv.1, Praga, 1909, c.128.
5. IBIDEM. cc.327-328, а також тбл. XXXIII.
6. Обидва голосники переховувалися в Києві, в Лаврському Музеї.
7. D-r CHERWIN. Le symbolisme dans la ceramique amecicaine, Paris, 1910, c.10. LE CAPITAN, L'anthoropologie préhistorique à l'exposition de 1900. Revue de l'ecole d'anthropologue de Paris, 1900, c.247.
8. М.Т.САВЕНКОВ. О древних памятниках изобразительного искусства на Енисее. Труды XIУ Археол. С'езда, т.1.
9. D-r CHERWIN. Le symvolisme dans la ceramique americaine, Paris, 1900 cc.2, 10, 13, 20. M.DECHELETTE, La culte du Soleil aux temps préhistoriques /Revue Archeol., 1909/. D-r E.T.HAMG, Le swastika et la roue solaire en Amerique. Memoires d'archeologie et d'ethnographie Américaines. Paris, 1885, cc. 59-67. G.de MORTILLET, Le signe de la croix avant le christianisme, Paris, 1865.

10. Историческая система Ходаковского. Русск.Истор.Сборн.,т.I, кн.3, 1837, сс.53, 54, 66.
С.ПАССЕК. Курганы и городища Харьк.,Валк. и Полтавск.уу.Русск. Истор.Сборник, т.II, кн.2, 1839, сс.203, 219-220.
11. К.ТЫШКЕВИЧ. Свинцовые оттиски, найденные в реке Буг у Дрогичина. "Древности" Труды Моск.Археол.О-ва, т.I. 1865-1867, сс. 246,248.
12. А.КОТЛЯРЕВСКИЙ. Заметка к ст.К.Тышкевича о свинцовых оттисках. "Древности". Тр.Моск.Арх. О-ва, т.I, 1865-1867, сс.246, 248.
13. В.П.СИЗОВ. Курганы Смоленск.губ. Мат.по Археол.Р."№ 28. 1902,сс. 111, 112.
Е.Н.КЛЕТНЬОВА, Символика народных украс.Смоленск.губ. Госмузеев. Смоленск, 1924, с.117.
14. Розкопи було переведено В.Козловською на південному кінці гори.
15. Питанню про тризуб і двозуб, як родовий знак київських князів, присвячена нова розвідка проф.М.Міллера - "Нотатки до питання про тризуб", видана на правах рукопису. Женева. 1946.
16. Е.МЕЛЯНИК. Роскопки в земле Луча.ЬТр.XI Археол.С'езда. Т.I.
В.Б.АНТОНОВИЧ. Раскопки в етране Древлян. "Мат.по Арх.Р." № 11, Відчити з розкопів в "Известіях Археол.Кам." в.6, 1904 та багато інш.
17. Всеукр.Істор.Музей ім.Т.Шевченка, Інв. №№ 17803, 19695, 19698.
18. Н.СМИРНОВ. Живая старина. Записки Отд.Русск. и славянск.археології. Р.Археол.Общ., т.VIII, в.1-й 1905, сс.94-95.
19. Н.БЕЛЯШЕВСКІЙ. Раскопки на Княжей Горе в 1891 г., Київ, 1892, с.22.
20. "РУССКАЯ ПРАВДА" в 4-х редакціях. Изд.В.Сергеевича. СПБ. 1904. I,5; II,9; III, 32, 35: сс.1,5,11,18.
21. П.ЕФИМЕНКО. Юридическіе знаки. Журн.Мин.Нар.Просвщ., 1874, кн. 10, сс.65, 66, 146.
22. Ibidem с.66.

-----:::::-----

В. СЕНЮТОВИЧ-БЕРЕЖНИЙ

З МИНУЛОГО НАШОЇ ШЛЯХТИ.

/Продовження/

По першому литовсько-руському статуту від 1529 року, поляки рахуються чужинцями, вони не сміють займати уряди на Литві і мати земельну власність хоч би і через шлюби з волинянками.

В середині XVI ст. Волинь жила немов якесь удільне князівство, зв'язане з Литвою тільки адміністративно, а з королем польським - остільки він був великим князем Литовським. Шляхта волинська починала тоді відходити від старого порядку життя, але ще не вспіла перейти на новий польський взірець. Вона була горда переконанням, що своєю шляхотністю й славою не уступить нікому першенства перед собою, як казав кн.Вишневецький на Люблинському соймі 1569 року.

З високомірністю приймали волинські пани посланців королівських і ще в 1564 році /перед самою унією/ в переробленім Литовськім статуті відкремність Литовсько-руської держави провозиться з більшою, ніж в 1529 році, упертістю.

Значно пізніше люблинської унії, міцний і енергійний король Стефан-Баторій не міг вкротити деяких свавільних волинських панів. Немало їх було в ту добу. Одних князівських родів біля тридцяти; більшість з них вже була з занепаді, але це не зменшило їхньої гордості. Росли в силі і знатності князі Коширські, Сангушки, Вишневецькі, Чарторийські, Заславські, Четвертинські, Пронські, Корецькі, Голшанські, а над ними всіма сяяв славний рід кн. Острозьких.

Слабші і багато бідніші були князі Порицькі, Курцевичі, Кропотки, Воронецькі, Соколинські, Ружинські, Масальські.

На території трьох волинських замків сиділо біля 100 старих шляхетських родів, серед яких найбагатшими було Загоровські, Сенюта-Ляховецькі та Гойські. Польської панської колонізації на Волині тоді ще не було.

Небезпечне від ворожих нападів життя виковало в українців хоробрих, предприємних людей, котрім дивувалися самі поляки.

Відомий польський знавець Барлаам Папроцький в своїй відозві "До поляків" каже в 1575 році:

"Не думайте, що я лощу руським; я ще недавно живу між ними і не з ними був вихований; але я одразу оцінив їх славні діла, котрі заслуговують вічну память у нащадків. Далі він каже, - як русини хоробро, як льви, боронять границі від турків й татар і, не маючи ніякої помочі від поляків, дають їм такий спокій для життя, як родованим волам." А ви, каже він, рахуючі себе вищими від них випрохуєте собі в цих країнах маєтки". Восхваляючи войовничі й національні риси українців, Папроцький соромить поляків, що мають від них лише вигоди, а коли треба битися, тікають до лісу. Він закінчує "Слава цьому народу росповсюджена і зашириться за ним, хоч би Польща й згинула".

В 15[illegible] році пише бискуп Київський Верещинський, що міста і села українські пишаться давньою свободою своєю та не хочуть знати ні панів своїх, ні їх ставників.

Нерідко приходилося не тільки селянам, а і шляхтянкам українським братися за зброю. Вони йшли на ворога разом з своїми кревними. Борзобогата - Красинська, княгиня Ружинська, Мильська, Тишкевичова і другі не були винятками.

В другій половині XVI століття шляхта наша підпадає під великий вплив західньої Європи, забуває простоту життя своїх батьків, охоче приймає европейську культуру, а від поляків звичаї, одяг і любов до розкоши.

Вже княгиня Софія /з Тарнавських/, дружина кн. Констянтина /Василя/ Острозького, внесла деяку м'якість в суворі звичаї волинської шляхти. З нею приїхало на Волинь чимало польських шляхтичів й шляхтянок, вихованих по модному та галантних в обходженню.

Наша шляхта знала Европу віддавна, куди їздила більш для науки. При кінці 14 століття польська королева Ядвига заложила на свій кошт при університеті в Празі бурсу для студентів з Литви й Русі, а такий самий "contubernium ruthenicum" був відкритий і в Кракові в 1409 році.

В 1457 р. кн. Казимир Ягайлович в своїй жалованій грамоті руської-литовській шляхті, дає між іншим право свобідного виїзду в чужі землі "для набивання ліпшої фортуни, а либо для цвичення в учинках рицерских".

Князь М. Гліньский, що в роках 1507-8 підняв повстання проти Польщі, а по невдачі втік до Москви, всю молодість провів в західній Европі. Він вчився там, потім був на службі при різних дворах. Побував в Італії та Еспанії.

Українські пани стали їздити до Европи не тільки вчитися, але і з метою подивитися на чужі землі. За часів реформаційних течій деякі з них, що вчилися в Саксонії, мали нагоду слухати Мелянхтона, другі

познайомилися з самим Лютером. Вертаючи до дому, вони привозили з собою протестанські книжки таучителів протестантів для своїх дітей.

Реформаторські ідеї зазнали великого розмаху в самій Польщі, Червоній Русі, на Поділлю, Волині й Київщині. Віра православна, під впливом нових релігійних течій з заходу дуже занепадає, а наші князі церкви не дуже дбали щоб її підняти. Таких і католицизм переживає велику кризу. На реформацію перейшло багато православних панів, та чимало католиків з епископами й ксьондзами. Польща і подані країни вкриваються в третій четвертині XVI ст. численними громадами: лютеранськими, кальвинськими, чеських братів, соцініанів /антітріністів/. На Волині поширилося соцініянство, але всеж і далі зоставалося осередком православної думки.

На Волині на чолі православія стояв в XVI ст. дім князів Острозьких. Православні вважали князя Констянтина /Василя/ Острозького стовпом і світилом благочистивої віри, покладали нього багато надій. Правда, Острозькийзробив багато для благочестя, але був людиною, що не любила ніяких конфліктів та хотів жити добре з усіма. Як каже М. Грушевський, Острозький інтересу до справ політичних, адміністрації й публичноїдіяльності взагалі видко не мав. Він радо зіставав ціле життя на другім плані сучасної релігійно-національної боротьби.

Папський нунцій Маласпина дав йому таку характеристику: "Острозький заступник православ'я проти католиків, він же прихильник Лютера й кальвиністів, приятель єзуїтів". Дітей Острозький виховав по католицьки і тільки один син його Олександр остався вірним православію. "Підчас Люблінської унії Острозький тільки зазначує свою опозицію, але без всякого опору здається на королівську волю". / М. Грушевський/.

Після унії православна шляхта досить швидко сполілюється з поляками, входить в польське культурне і політичне життя, члени знаменитих родів засідають в сенаті, а звязок з Варшавою становиться все тіснішим. Українська мова ще остається ознакою руськости, але практично в житті без польської не можна було обійтися.

Єзуїти, що прийшли до Польщі в 60-х роках XVI ст., підняли авторитет католицької церкви, розпалили релігійний фанатизм. Вони покрили землю сіткою шкіл, де виховували в католицькім дусі своїх учнів, між котрими було чимало православних. Зверхня, але блискуча великопанська культура шляхетської Польщі, це католицьке виховання і клясові інтереси, були причиною відступництва від своєї віри багатьох православних панів.

/Докінчення буде/.

---:::::---

Проф.д-р О.ОГЛОБЛИН.

МАТЕРІЯЛИ ДО РОДОСЛОВНОЇ КОСАЧІВ

I

Родослóвна Косачів, старого козацького роду Лівобережної України, не розроблена науково. І не через брак джерел, а через брак уваги з боку дослідників. Тоді як по інших країнах родословної визначних письменників присвячено спеціяльні монографії або ж десятки розвідок, опертих на документальному архівному матеріялі, українські дослідники життя й творчости великого українського поета - Лесі Українки, досі не спромоглися ні вивчити родословну Косачів, ні навіть зібрати відповідного документального матеріялу. Звичайно біографи поетеси обмежувалися скупими відомостями, опублікованими в працях О.Лазаревського /"Описание Старой Малороссии", т.І/ та Г.Милорадовича /"Родословная книга Черниговского дворянства"/. Майже не використаний матеріял, розкиданий по окремих родоводах капітальної праці В.Модзелевського /"Малороссийский Родословник", т.т.І-ІУ/, який чомусь обминув родословну цього заслуженого українського роду, що, безперечно, відповідав і формальному критерію Модзалевського: походження від полкової старшини ХУІІІ ст. Архівні матеріяли також залишилися поза увагою дослідників. Отож, невеличка стаття Юрія Косача про рід Косачів /"Наші Дні", 1943, УІІІ, Львів/ не могла розв'язати цього питання.

Працюючи над українським родознавством ХУІІ-ХУІІІ ст., ми зустрічали й запотували низку архівних матеріялів про окремих Косачів ХУШ ст. На підставі цих матеріялів складено було перший варіянт родоводу цього роду. На превеликий жаль, праця загинула підчас останньої війни. Не маючи нині можливости відновити ці студії, ми хотіли б звернути для майбутнього дослідника зацікілі фрагменти цих матеріялів, а передтим вказати на деякі джерела /як друковані, так і рукописні/, що без них вивчення родословної Косачів було б неможливе. Це тим важливіше, що Архів Чернігівського дворянства, до переховувалося "Дело о дворянстве дворян Косачей", здається, загинув.

З друкованих джерел до родословної Косачів передусім треба згадати "Малороссийский Родословник" Модзалевського, далі, відповідні матеріяли містяться в "Обозрении Румянцовской Описи" О.Лазаревського й М.Константиновича, "Списках Черниговских дворян 1783 г.", опублікованих Лазаревським, "Опису Новгородсіверського намісництва 1779-1781 р.р." Треба також переглянути "Генеральне Слідство про маєтності Стародубівського полку 1729-1730 р.р.", "Черниговские Губернские Ведомости", "Труды Черниговской Губернской Архивной Комиссии" /зокрема, стаття П.Добровольського про подорож Катерини ІІ 1787 р. в у випуску "Трудов"/.

З архівних джерел, де є /або можуть бути/ матеріяли про Косачів треба назвати, окрім Центрального Архіву Стародавніх Актів у Харкові, Центрального Архіву Стародавніх Актів у Києві, Чернігівського Історичного Архіву /і, звичайно, центральних архівосховищ Російської імперії/, - "ревизскую книгу Стародубовского полка 1723 г." й "Румянівський Опис" /полк Стародубівський/, що знаходяться в Київському Архіві Стародавніх Актів; "Родословну Книгу Новгородсіверського Намісництва 1788 р." /Рукописний Відділ Бібліотеки Української Академії Наук у Києві/; "Список дворян Новгородсіверського намісництва 1790 року" /фонд Новгородсіверського намісницького Правління в Київському Архіві Стародавніх Актів/; формулярні списки чиновників Новгородсіверського намісництва 1787 р. /Київський Архів Стародавніх Актів/; родовідні мате-

ріяли В.Модзалевського, зокрема у том /неопублікований/ "Родословника" /Рукописний відділ Бібліотеки УАН у Києві/ та інші.

II

Традиційна родословна Косачів, складена десь у другій половині XVIII ст./мабуть, коло 1784 року/, веде їх рід від "польської короны шляхтича" Петра Косача. Фамілійна легенда Косачів веде цей рід ще далі, до Герцеговини XIV століття. Важко сказати, через брак документальних даних, наскільки правдиве твердження про те, що Косачі були шляхетського походження, й до того ще зайди з Польщі /або Білорусі/. На нашу думку, оперту на студіюванні української генеалогії XVII-XVIII ст., Косачі були місцевого, стародубівського походження, мабуть, з козаків, чи з міщан. Що це, справді, було так, можна виводити з того, що один з Косачів - Дмитро Косач був рр. 1715-1719 війтом у м.Почапі /Стародубівського полку/, отже був із значного міщанства. З другого боку, на козацьке /а не суто-міщанське/ походження Косачів вказує й те, що в Стародубівському полку, в сотні Поченівській, всело Косачі, відоме ще з польських часів /перша половина XVII в./, яке у XVIII столітті вже не було звязане з володінням Косачів.

Перший відомий нам родоначальник цієї фамілії був Петро Косач, Стародубівський городничий за полковництва Михайла Миклашевського /1690-1706/ і Івана Скоропадського /1706-1708/. Син його В а с и л ь П е т р о в и ч К о с а ч був послідовно значковим товаришем Стародубівського полку, асесором Стародубівського полкового суду й сотником Баклановським /1732-1755 р.р./. Син Василя Косача - С т е п а н В а с и л ь о в и ч К о с а ч, народ. коло 1705 року, був писарем Стародубівського полкового суду, далі Стародубівським полковим асаулом /1748 р./ і Стародубівським полковим писарем /1757-1763 р.р./ Р.1763, він був бунчуковим товаришем. Р.1767 він, як маршал шляхти Погарського повіту, брав участь у виборах до Катеринінської Законодавчої Комісії 1767 року. Мабуть, незабаром після того він помер, залишивши дружину Тетяну Леонівну, народж. П и л а т о в и ч, доньку значкового товариша /народж. коло 1713 р./, яка була жива ще р.1787 /але р.1790 згадується вже, як покійна/.

В Степана Васильовича Косача було кілька синів, з яких нам відомі Петро, Григорій, Василь і Федір. П е т р о С т е п а н о в и ч К о с а ч, "Из малороссийского шляхетства", почав службу р.1755 військовим канцеляристом. Р.1763 він заступив батька на уряді полкового писарства, а р.1768 дістав уряд Стародубівського полкового судді, який пильнував до 1778 року, коли він став бунчуковим товаришем. В 1782-1785 р.р. він був Погарським повітовим суддею, причому р.1784 дістав чин колезького асесора. В 1785-1789 роках він був, за обранням дворянства, засідателем Новгородсіверського Верхнього Земського Суду, а р.р.1791-1792 був Погарським повітовим маршалом шляхти. Як і його батько, Петро Степанович Косач був одним з чільних діячів Стародубівського полку. Зокрема, р.1768 він, разом з бунчуковим товаришем Федором Олександровичем Дубляньким, керував Полковою канцелярією. Одружений з донькою генерального судді Олександра Павловича Д у б л я н ь к о г о, Петро Степанович поріднився з багатьма шляхотськими фамілями гетьманщини, зокрема з Должанськими, Гудовичами, Дунин-Борковськими й Капністами. Немає сумніву, що в колах Новгородсіверської шляхти 1780-1790-х р.р. він посідав одне з перших місць. Р.1787 він мав тільки одного сина - "малолетнего" С т е п а н а П е т р о в и ч а К о с а ч а.

Брат Петра Степановича Косача - Г р и г о р и й С т е п а н о в и ч К о с а ч, бунчуковий товариш, був обраний р.1782 на Мглинського повітового маршала. Р.1785 його було перебрано на на-

ступне трьохріччя. Людина незалежної думки й сильної волі, він в 1786-1787 р.р. не завагався виявити своє неприхильне ставлення до справи урочистої зустрічі Катерини II Новгородсіверським дворянством.

Третій брат - В а с и л ь С т е п а н о в и ч К о с а ч був на військовій службі, але дослужився лише до чина підпоручника. Після відставки, він р.1790 був обраний засідателем Погарського повітового суду. Р.1793 він, як депутат, брав участь у Новгородсіверському Губерніяльному дворянському Зібранні. Остання згадка про нього трапилася нам 1796 року. Він був одружений /1796 р./ з Агафією Р о с л а в е ц ь, племінницею бунчукового товариша Йосипа Рославця.

Четвертий брат - Ф е д і р С т е п а н о в и ч К о с а ч, вахмістр /мабуть, гвардії/ у відставці /1786 р./, був одружений /1785 р./ з донькою бунчукового товариша Павла Кириловича Л о б и с е в и ч а, племінницею славнозвісного українського письменника Опанаса Лобисевича. Через Лобисевичів він був пов'язаний мало не з усіма визначними шляхетськими фамілiями Новгородсіверщини.

Окрім вищезгаданих осіб, в архівних документах кінця XVIII століття ми зустрінули ще таких Косачів:

1/ К о с т я н т и н К о с а ч підпоручник /1772, 1783 р.р./ одружений з Явдохією М а н к о в с ь к о ю, донькою сотника Погарського /якщо це не помилка, замість Шептяківського/.

2/ Я к і в К о с а ч, р.1790, м.Погар.

III.

Перед нами пройшли кілька поколінь П о г а р с ь к о ї /головної/ лінії Косачів. Але, окрім неї, ще в XVIII ст. виділилася споріднена з нею М г л и н с ь к а лінія Косачів, з якої саме й походив П е т р о А н т о н о в и ч К о с а ч, батько Лесі Українки. Немає сумніву, що Погарські Косачі були споріднені з Косачами Мглинськими. Про це свідчить вже те, що Григорій Степанович Косач, погарчанин, стає маршалом Мглинського повіту. До мглинської лінії належали М а т в і й К о с а ч, що зрадуються серед урядовців Новгородсіверського намістництва р.1787, й З а х а р К о с а ч, гвардії підпоручник /1796 р./ За тими даними, що є в нас під руками, годі визначити зв'язок мглинських Косачів з Погарськими Косачами. Але, якщо відомості Милорадовича про п р а щ у р а П.А. Косача-Максима О с и п о в и ч а Косача точні, то можна думати, що Мглинська лінія відокремилася від Погарської ще в першій половині XVIII століття. Вона походить од Й о с и к а К о с а ч а, який, можливо, був сином Петра /або Василя Петровича/ Косача. Внуком Йосипа Косача й був документально відомий нам, дoпіру згаданий М а т в і й К о с а ч, народжений р.1740, губерніяльний секретар, другий син М а к с и м а О с и п о в и ч а К о с а ч а, військового товариша /1765 р./ й абшитованого полкового судді. Це, мабуть, і був прадід Петра Антоновича Косача.

Подаючи ці уривкові відомості про Косачів XVIII століття, маємо надію, що на підставі вказаних вище /а також і інших/ документальних джерел, майбутньому дослідникові роду Косачів не важко буде докладно й точно встановити, як розгортання Мглинської галузі Косачів, так і зв'язок її з Косачами Погарськими, зв'язок, на нашу думку, безперечний.

---:::::---

Б. ЯСЕНЧИК

ВАДИМ МОДЗАЛЕВСЬКИЙ - УКРАЇНСЬКИЙ РОДОЗНАВЕЦЬ

Українське родознавство - цілком занедбана ділянка науки. Не було б Вадима Модзалевського з його фундаментальним твором "Малороссійский Родословник" і ми мали б порожнє місце. Ця п'ятитомова праця /п'ятий том не був остаточно оброблений і видрукований/ становить найбільшу заслугу нашого історика Лівобережної України. Всю наукову спадщину Модзалевського складають кілька десятків ширших чи менших архівних публікацій, та декілька дослідів з історії мистецтва, історіографії, та біографічних студій. Власне до біографічних студій історик наш прийшов так само через родознавство і смерть не дозволила йому завершити другу справу, яка могла стати так само життьовою справою Модзалевського - біографічний словник діячів української землі. Вважаючи те, що поклав він у скарбницю наших наукових цінностей, треба врахувати перш за все те, що науковій роботі він зміг віддати так мало часу свого короткого життя. Життьовий шлях не вів його до наукової діяльности і якщо Модзалевський став на цю роботу, то певно трапилося це через природній потяг його до краси й істини, що привів його до студій над старовиною та мистецтвом.

Вадим Львович Модзалевський народився 28 березня 1882 року /отже в цьому році добігає 65 років з дня його народження/. Рідне місто його - Тифліс на Кавказі, де батько під той час був членом Ради попечителя шкільної округи та головою кавказького цензурного комітету.

Вадим Модзалевський був п'ятим сином у великій родині Льва Миколаєвича відомого педагога, автора дитячих пісень, на зразок: "Дети, в школу собирайтесь". Старший брат Вадима /два перших померли в дитячому віці/ Борис Львович був на вісім років старше за історика. Загальну освіту Вадим Львович перейшов у військових школах: в першому кадетському корпусі в Петербурзі та в Миколаївській Інженерній школі, яку скінчив р. 1902. З усіх братів Модзалевських єдиний лише Борис Львович одержав звичайну цивільну освіту в петербурзькій гімназії та університеті, решта братів, почасти за життя батька, почасти вже після його смерти, здобули освіту у військових, морських, або інших привілейованих шляхетських школах, а сестри виховувалися в Маріїнському інституті. Розуміється військовий фах не притягав до себе майбутнього історика. Від шкільного часу його лишилася низка рукописів, зшитків, записних книжок, які свідчать про глибоке і серйозне зацікавлення допоміжними історичними дисциплінами, особливо знаменництвом та нумізматикою. Ці інтереси Вадима Львовича поділяв з ним брат його Всеволод, який був на 3 роки старше за небіжчика і вчився в Морському кадетському корпусі. Більший вплив на розвиток історичних інтересів Вадима Львовича мав, безперечно, брат Борис, який щойно скінчив тоді університет і почав службу в Архіві відомства імператриці Марії, а через рік в Архіві Державної Ради /Государственного Совета/.

Юнкером Миколаївської інженерної школи Вадим Львович почав свою працю в архіві Департамента Герольдії, під проводом відомого родознавця Василя Руммеля, що завідував тоді цим архівом. Але самий характер наукових студій определився для Вадима Львовича не без впливу людини, яку він називав своїм хрещеним батьком на науковому полі - Олександра Лазаревського. "Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии", "Очерки Малороссійских фамилій", "Люди Старой Малороссіи" - всі ці праці Лазаревського дали нашому історикові ґрунт

для самостійних розшуків і студій по архівах Петербурга та в архів самого Лазаревського по його смерті.

В бік родознавчих інтересів йшли також інтереси і старшого брата - Бориса. Словом, все зійшлося для того, щоб з Вадима Львовича витворити родознавця.

Після 3-х річного перебування в інженерній школі, р.1902. Модзалевський вийшов у саперний батальйон і оселився в Києві. На роки 1902-1906, роки перебування його у Києві припадає початок його літературної діяльности: р.1903 появляється в Російському Біографічному Словнику його перша більша праця - біографічний начерк про чернігівського полковника і наказного гетьмана Павла Полуботка. Інтерес до історії України, про який свідчить ця перша праця історика, був розбурханий в ньому, без сумніву, О.Лазаревським. Впливу Лазаревського завдячує наш історик і спрямування цього інтересу на факти з історії Лівобережжя.

В.Модзалевський
коло 1912 р.

В.Модзалевський в
Чернигові в 1917 р.
в своїй хаті.

Уважне й пильне студіювання "Описанія Старой Малороссіи" заміняло історикові офіційну наукову школу і названий твір Лазаревського був для Вадима Львовича своєрідною школою, свого роду університетським науковим семінаром.

Інтерес до української історії мусив, розуміється, зміцнитися в Києві, в осередку вкраїнського культурного життя, що виявлялося помітним чином за дореволюційної та революційної доби першого десятиріччя нового віку.

У Києві місце хрещеного батька, за смерти Лазаревського ще в березні 1902 р., заступив Вадимові Львовичеві історик Орест Левицький, що увів тоді Модзалевського в редакційний гурток "Київської Старини". В невеличких кімнатах останнього приміщення редакції на Благовіщенській вулиці струнка постать молодого красивого офіцера здавалася якимсь дисонансом, як згадували пізніше учасники тих редакційних зборів, а на сторінках журналу почали з'являтися одна за одною більші й менші статті та матеріяли - плоди сумлінних архівних студій цього офіцера, і він

легко й скоро освоївся з редакційним гуртком.

Весь вільний час свій Модзалевський віддавав тоді історичним студіям. Для нього був одкритий дорогоцінний архів Лазаревського - збірки Сулимівського, Мотижинського, Любецького архівів та інших не виданих ще збірок родинних паперів, що передані були за заповітом Лазаревського до бібліотеки Київського університету.

Що-неділі одвідував він Ореста Левицького та Миколу Василенка, працював у бібліотеці останнього, просив його керувати його родознавчими працями.

І у військовій сфері своїй Модзалевський визначився бажанням грунтовної самоосвіти, взяв участь в гуртку офіцерів-саперів, що прагнули до того самого і був заарештований р.1906 у звязку з цим гуртком в якому брали участь інженерні частини.

По звільненні з під арешту, Модзалевський зараз же переїхав до Петербургу, де прийняв місце педагога-вихователя в Першому - кадетському корпусі, в якому ще вчився сам, з яким мав не розірвані звязки і до якого повернувся вже молодим істориком, що мав до 20 друкованих праць.

Петербург був потрібний Модзалевському для продовження архівних праць в Департаменті герольдії. Тоді вже намітилася та велика робота, що складає центр його наукової праці - "Малороссійский родословник", перший том якого вийшов в 1908 році.

Робота вихователя в корпусі забирала в історика дуже багато часу, але позатим увесь свій час він віддавав "Родословнику". Другий петербурзький період його життя /1906-1911/ визначається дуже малою науковою продукцією. Через два роки після першого тому, виходить другий том "Родословника" /1910/, як і перший І та дальші томи коштом Миколи та Андрія Стороженків, "малороссійські симпатії, якихвідбилися на самому заголовкові, на підпису під портретом Мазепи /"изменник России"/ тощо. Для праці над Родословником Модзалевський широко скористався як друкованими так і архівними матеріялами, що широко пливли до нього з приватних рук. Проте й урядові архіви бачили його в своїх стінах на протязі підготовчої роботи до видання "Родословника". На Україні він працював у Київському Центральному Архіві давніх Актів, в рукописному відділі бібліотеки Університету св.Володимира, в Архіві Київської Археографічної Комісії, в Харківському історичному Архіві, в архівах Чернігівського та Полтавського дворянських депутатських зібрань, в Музеї В.Тарновського в Чернігові, а в Петербурзі в Сенатському Архіві, рукописному відділі Бібліотеки Академії Наук та в Москві в Румянцевському Музеї. Всю величезну кількість історичного матеріялу збирав по цих архівах Модзалевський, одриваючися від служби, з великою наполегливістю обробляючи зібраний ним матеріял та й той, що йому охоче надсилали представники українських шляхетських родин.

За цей час підготовчої до видання Родословника роботи маємо лише де-кілька статей в Російському Біографічному Словнику, де Вадим Львович співробітничав під власним ім'ям і під псевдонімами В.Сотниченко, В.Тарський, В.Т.

Але й під час напружної роботи над першими томами "Родословника" не забирають ширші науково-історичні інтереси історика: поруч зі студіюванням родинних паперів, з випискою біографічних даних, з складанням родоводів, Модзалевський студіює Румянцевський Генеральний Опис в цій його частині, що переховується в Петербурзі в Академії Наук, і кілька разів на протязі 1909-1912 рр. одвідує Московський Архів Міністерства Юстиції, пошукуючи там ширший матеріял адміністраційного, правного та побутового характеру.

Розквіт літературно-наукової праці Модзалевського починається з 1912 р., коли він повернувся на Вкраїну, примушений покинути несприятливий для його кволого здоровля Петербург, та через складні

родинні обставини - працю в Кадетському корпусі.

Після запалення легенів йому загрожував туберкульозний процес. Як раз в цей час Вадима Львовича обрали на секретаря Чернігівського дворянства і він опинився в любому йому Чернігові серед невичерпних архівальних багатств до історії гетьманщини. Після складної роботи вихователя, що відбирала в історика багато дорогого часу, праця в Архівній Комісії та в дворянській установі лишала йому стільки вільних годин, що він одразу ж по переїзді з Петербургу міг приступити до оброблення зібраного до цього часу історичного матеріялу, доповнюючи його місцевими розшуками. В цих перших роках чернігівського періоду Модзалевський написав до десятка статей не тільки до чернігівських офіційних видань; його праці цього часу друкуються й в Записках Львівського Товариства ім.Т.Шевченка. Масмо серед цих праць публікацію дрібних архівних джерел до історії гетьманщини, видання актових книг полтавського городового уряду XVII в., видання міської Стародубської книги того ж часу, публікацію матеріялів до історії взаємовідносин парафіян з священиками. За редакцією Вадима Львовича, як секретаря чернігівської Вченої Архівної Комісії, виходили її "Праці." За чернігівський період видано два дальших томи "Родословника" /III і IV/, при чому в III томі вміщено було між іншим родовідний розпис Модзалевських, стародавнього чернігівського ж таки роду, історію якого Вадим Львович прослідив до XVII ст.

Особливу вагу з цих видань чернігівського періоду мають "Щоденник Якова Марковича", виданий Археографічною Комісією Наукового Т-ва ім.Шевченка та "Малоросійський Гербовник", складений разом з В.К.Лукомським та прикрашений малюнками знамен роботи Г.Нарбута.

Зовнішня біографія Модзалевського за цей час аж до початку революції не багата подіями.

Тільки з року 1917 життя і праця історика стає на нові рейки. Закликаний до нової роботи, він бере участь в утворенні викликаних революцією організацій. В Чернігові бачимо його на посаді керуючого справами губернського Виконавчого Комітету, членом цього комітету, до того ж і членом Постійного Бюра і Ради при Губернському Комісарі, секретарем Комісії в справах виборів до Установчих Зборів - російських та українських, нарешті в любій йому ролі комісара по охороні пам'яток старовини й мистецтва на Чернігівщині.

З 1918 року починається новий період в житті Модзалевського - участь його в розбудові української держави.

В квітні 1918 р. його запросили на посаду голови Архівно-Бібліотечного Відділу. Відділ цей входив спочатку до Міністерства Освіти, а потім до складу Головного Управління Мистецтв та Національної Культури, на чолі якого став давній знайомий Модзалевського Петро Якович Дорошенко, аматор-збирач старовини, директор чернігівської дворянської гімназії. Рік 1918 був найщасливішим для Вадима Львовича роком з тих недовгих літ, що йому лишалося дожити. Творча і плідна праця під час розбудови своєї держави відкривала для культурної і наукової роботи широкі обрії. Йшла напружена робота по заснуванню Української Академії Наук. Секретарем Організаційного Комітету був Модзалевський. Мріялося довести до кінця справу з заснуванням Національного Архіву, Національної Бібліотеки й Національного Музею. Культурно-наукове життя клекотало й національне відродіення, вимріяне десятиріччями, поставало в дійсності. Модзалевський щиро приклав своїх рук до розбудови державного життя в галузі науки й культури взагалі. В цей час Модзалевський веде й велику літературну працю, працюючи в редакції історичного журналу "Наше Минуле", співробітничаючи в "Книгарі" в "Україні".

В 1918-19 роки родовідні студії відходять на другий плян. На першому плані тепер організаційна робота, а наукова йде по лінії зби-

рання матеріялів до історії судівництва часів давньої гетьманщини, до історії архівної справи та мистецтва. Модзалевський плянував заложення в Києві Національного Архіву, де були б зосереджені історичні збірки виключної наукової вартости. Він склав статут цього Архіву, виробив штати, склав законопроект, але історичні події не дали йому змоги зреалізувати ці пляни. Заснована з його участю Академія втягла його одразу в свою роботу. Крім керівництва в комісії біографічного словника, Модзалевський брав участь в академічній Археографічній комісії та в комісії західньо-руського права. Не менш важливу й велику роботу провадив Модзалевський в Академії неофіційній - в Українському Науковому Товаристві, де він був членом з самого початку його існування. В 1919 році Модзалевський відограв виключну ролю в житті Товариства. Він згуртував біля себе міцний молодий гурток, який реорганізував роботу секцій. Особливо це відбилося на роботі історичної секції, яку було реформовано за пляном, розробленим за ближчою участю Вадима Львовича. В наслідок реформи секція розбилася на кілька комісій, які з надзвичайною інтенсивністю взялися за роботу і довели можливість перенесення центра ваги з наукових зборів і рефератів на роботу в комісіях, чорнову, буденну, але потрібну для розвитку науки, для притягнення до наукової роботи ширших кол науковців. Сам Модзалевський брав участь в архівній, археографічній та генеалогічній підсекціях і був тов. голови історичної секції в цілому. Крім того він був фундатором і душею секції мистецтва, де прочитав низку дуже цінних рефератів, завжди опертих на новому матеріялі. Нарешті, в Науковому Т-ві Модзалевський був головою бібліотечної комісії, в завдання якої входила реорганізація й упорядкування бібліотеки Т-ва.

Такий був обсяг праці Вадима Львовича за останні роки. До цього треба додати ще участь його в редакційній роботі видавництва "Друкарь". Був він секретарем редакційного відділу і разом з головним редактором П. Зайцевим розробив такий широкий плян видавничої діяльности, що здійснення його збагатило б нас надзвичайно цінними виданнями з історії, історії літератури, мистецтва. Сам Модзалевський готовив для друку в серіях "Друкаря" - "Галерею українських засланців" та "Старовинний український портрет". Вже по смерти Вадима Львовича Українська Академія Наук видала його ширшу працю "Тути на Чернігівщині", яка добре репрезентує напрямок інтересів Модзалевського за останні роки й методи обробки зібраних ним матеріялів.

Варто підкреслити тут спрямування його праць останніх років у бік джерельних студій з історії українського мистецтва. Артистична натура Вадима Львовича виявлялася в тому, що він в кожному своєму уподобанню базувався на мистецькому боці. Закоханий в старовину він розумів і відчував артизм старого побуту. В архівних розшуках своїх він залюбки визбірував дрібні матеріяли до історії українського мистецтва. Прикладні історичні дисципліни - сфрагістіка, палеографія, генеалогія тягли його до себе своїм мистецьким боком. Форма старовинної печатки, старовинний начерк якогось автографу, старовинні предківські портрети сучасних дворянських родин, - все це мало в Модзалевському свого цінителя, що не просто з аматорським захопленням збирав, фотографував, репродукував, а вченого-мистця, що знав місце кожній рисочці, кожному розчеркові, кожній деталі. Ще в Чернігові перед 1918 роком видав він книжечку про основні риси національного українського мистецтва, позверхові газетні статті, що друкувалися в одній з Чернигівських газет. Між цією аматорською брошурою і доповідями в акції мистецтв про ліярництво на Україні, або статтею про штихаря Левицького ціла прірва - так змінився за якісь два роки підхід до мистецтва в Модзалевського. Немає сумніву, що значну ролю в цьому відіграла дружба його з славетним графіком нашим Г. Нарбутом.

Модзалевський, як і Нарбут любив оточувати себе рідкими зразками старовинного мистецтва. Старовинна мебля, колекція шкла, срібла, збірка старовинних портретів,- все це відбивали цю характерну рису в загальній постаті знавця старовини і мистецтва. Лагідний, м'який і світлий він так пасував до свого мистецького оточення і цими рисами привабливав до себе людей. В нього не було ворогів. Красиве обличчя його світилося такою добротою, такою дитячою ясністю, що здавалося не має людини, яка б змогла скривдити Вадима Львовича. Біля нього було світліше й тепліше, за ним можна було йти туди, куди йшов він.

-----:::::-----

Др Ярослав РУДНИЦЬКИЙ

ПРО УКРАЇНСЬКІ ОСОБОВІ ЙМЕННЯ

Особові назви /первісно йменння, пізніш імення й прізвища/ відрізняють з найдавніших часів людину від довкілля й від інших людей. Найперші йменння, с т а р о у к р а ї н с ь к і[x] о с о б о в і н а з в и, містили ще й відповідне побажання новонародженій дитині, бажання опіки богів, слави, добрих прикмет, лицарськости й т.д., одне слово, означали все те, що дитина мала згідно з батьківською волею осягнути в житті. Зміст таких імен, що своїми початками сягають сивої давнини й повстали ще на староукраїнському передісторичному грунті, нам іще сьогодні ясний. І так:

В о л о д и м и р - володіти світом, миром,
В с е в о л о д - володіти всім,
Я р о с л а в - славний із ярости, гостроти,
С в я т о с л а в - славний із святости, сили,
С в я т о п о л к - сильний полком, дружиною,
Б о г у м и л - милий богу, богам,
Д о м а р а д - гостиний вдома,
С а м /о/ б о р - сам, боротися,
Б о г /о/ д а р - божий дар,
Б о г /о/ д а н - даний богом, і б.ін.

Ці первісні українські назви збереглися до наших часів у дуже малій кількості. До згаданих угорі можна ще додати такі, як: Б о л е с л а в, Б/о/р о н и с л а в, Б р я ч и с л а в, В и ш е с л а в, В о л о д а р, В о л о д и с л а в, В с е с л а в, В'я ч е с л а в, Д о б р о л ю б, Д о б р о с л а в, Д о б р о н і г а, Д о б р о м и р, Д о б р и н я, І з я с л а в, К а з и м и р, Л ю б о м и р, Л ю д м и л а, М и р о с л а в, М с т и с л а в, О с т р о м и р, Р о с т и с л а в, С т а н и с л а в, С у д и с л а в, Я р о м и р, Я р о п о л к.

Багато таких первісних, староукраїнських особових імен можна відтворити на основі місцевих назв, де вони зацілілили до сьогоднішнього часу. І так:

Бі л о г о с т - н.м. Б і л о г о щ а /т.зв. Білогорща к. Львова/,

Б о р и с л а в - н.м. Б о р и с л а в л ь /сьогодн. Борислав у Галичині/,

---

x/ Дехто називає їх "старослов'янськими", але цей термін неправильний і багатозначний.

Городислав - н.м. Городиславичі /к.Львова/,
Горислав[1] - н.м. Горославичі /к.Мостиськ/,
Доброгост - н.м. Доброгостів /к.Борислава/,
Добромил - н.м. Добромиль /к.Перемишля/.
Добромир - н.м. Добромиричі /к.Грубешева/.
Добромисл - н.м. Добромишль /к.Холма/.
Добростан - н.м. Добростани /к.Львова/,
Добротвір - н.м. Добротвір /к.Камінки Струм./,
Ждан - н.м. Ждання /к.Дорогобича/,
Домажир - н.м. Домажир /к.Львова/,
Дорогобит - н.м. Д/о/рогобич, Д/о/рогобичка /в Галичині/,
Дорогогост - н.м. Дорогоща /к.Кам'яниця,Под./,
Миротост - н.м. Миростоща /к.Рівного/,
Миролюб - н.м. Миролюбівка /к.Харкова, к.Запоріжжя/,
Неданч - н.м. Неданчичі /к.Чернігова/,
Немир - н.м. Немирів /к.Львова/,
Немил - н.м. Немилів /к.Радехова/,
Перелюб - н.м. Перелюб /к.Чернігова/,
Перемих - н.м. Перемиль /к.Берестечка/, Перемилів /к.Количинець/,
Перемисл - н.м. Перемишль, Перемишель /к.Славути/,
Переслав - н.м. Переславичі /к.Поріцька,Волинь/,
Радорост - н.м. Радороща /к.Житоміра/,
Радомисл - н.м. Радомишль,
Семигин - н.м. Семигинів /к.Стрия/,
Станимир - н.м. Станимир /к.Перемишля/.
Тумир - н.м. Тумир /к.Станиславова/,
Турад - н.м. Тураї /к.Дорогобича/,
Тустан - н.м. Тустань, Тустановичі /к.Дорогобича/,
Щедрогост - н.м. Щедрогоще /к.Ратна,Волинь/ і інші.

Про деякі давні українські особові імення свідчать і сьогоднішні українські прізвища, напр.:
Семимир - прізв. Семиренко /з Семимиренко/,
Сімовит - прізв. Сімович
Домазар - прізв. Домазар та ін.

З розростанням і множенням давніх українських родів розростались й особові назви. Творено т.зв. відвернені імення, найр.:
Миролюб - Любомир,
Славомир - Мирослав,
Радогост - Гостирад,
Славобор - Борислав і інш.

Скорочувано двочленні імення, розбудовуючи їх за те різними наростками. Так повстала велика кількість назв, засвідчених у наших літописах, грамотах, метриках, реєстрах ітд. Пор.
Славко - Яро-, Миро-, Свято-... -слав,
Станько - Стани-слав, мир, Не-, Ту-стан,
Ярош - Яро-слав, -полк, -мир...
Мимош, Милята - Могу-, Добро-мил,
Славута - Яро-, Миро-, Свято-... -слав,
Ярота - Яро-слав, -мир-, полкі.б.ін.

---

[1] Пор. назву князя Олега Горославича в "Слова про Ігорів похід".

З жіночими йменнями не було в давнині ніяких труднощів: їх творили здебільшого від чоловічих при допомозі наростна -а, отже Ярослав-Ярослава, Бориславб-Бориславб-ва й ін. Та були й окремі жіночі йменя без відповідників у чоловічому назовництві; згадати б тут хочби Доброніг у, що "добрістю" й "ніжністю" /нігою/ мала визначатися в житті й ін.

Політичні й культурні зміни в давньому українському житті принесли з собою чуже особове назовництво. З найдавніших чужих імен на українському грунті треба назвати германські /нордійські/ йменя: Ігор, Аскольд, Дир, Ольга й ін.

Найважніші зміни в українському особовому назовництві зайшли з уведенням в Україну християнства 988 р. На місце досьогочасних стародавніх українських імен уводиться йменя грецькі й жидівські /гебрайські/. Отак дістається в українську мову велика кількість імен, вживаних у грецькій церкві. Вони втискаються насамперед у первісній грецькі /чи жидівській/ формі, згодом приймають звукові звички української мови й українізуються. Нпр. із Василевса вдомашнюється Василь, Афтанасія-Опанас, Космаса-Кузьма, з другого ж боку, з Іоанна повстає Іван, Авраама-Обрам, Іеремії-Ярем й т.д. Подібно й жіночі йменя: Євксенія-дає Оксану, Єфросинія-Пріську, Євдокія-Відою, Євгенія-Івгу, Анна-Ганну й б.ін. Тут і там подибуються йменя латинського походження, хоч вони назагал рідкі на українському грунті, пор. Павло, Ігнатій /опісля Гнат/, Наталія/Наталка/, Юліянна/-Уляна/ й ін.

А проте своя староукраїнська система особового назовництва довго й уперто змагалася з чужою, нові йменя приймалися поволі й нерадо. У висліді бачимо, що напочатку наші перші князі мають звичайно подвійні йменя: одне старе, українське, друге нове, грецьке: нпр. Володимир-Василь, Ярослав-Юрій і т.д. В сьогоднішній популярній, ненауковій термінології називають староукраїнські йменя - поганськими, грецькі - жидівські й латинські - християнськими. Тимчасом справа не зовсім так: українська церква допускала й староукраїнські йменя в уживання побіч нових і тим санкціонувала їхнє становище в українському реєстрі імен. Деякі з них, як нпр. Володимир, вивищено до гідности святих. Зокрема важні для нас із цього погляду назви типу: Богдан, Богдар, Богумил, Богуслав, Богута, Божена й т.п. Вони відповідають своїм змістом таким "християнським" імєнам, як Теодор, Теодот, Теофіл, Теоклес, отже могли мати з боку церкви навіть підтримку.

З бігом часу, з ходом століть українські йменя, себто а/ староукраїнські й б/чужі українізовані устійнюються в двох традиціях: церковній і народній. Тоді як церква намагалася закріпити повні формою йменя, отже Атанасій, Євтимій, Єлисавета й ін., народна мова щораз більше їх деформувала згідно з своїми законами й розвоєвими тенденціями, отже: Опанас, Юхим, Лисавета й т.д. Зокрема важні в цьому останньому випадку згрубілі й здрібніли наростки, що відзеркалюють собою чуттєву наставу того, хто їх уживає. В літературній мові вживаються в одному випадку старі повні форми, в другому - українізовані, найчастіше ж і одні, й другі, залежно від ситуації, в якій даного йменя вживаємо: при офіційному назовництві - повні йменя, при неофіційному, дружньому, родинно-інтимному - скорочені назви.

В останніх часах запримічуємо тенденцію повороту до староукраїнського назовництва, до всіх отих Володимирів, Ярославів, Святополків, Любомирів і т.д. При цьому витворено деякі штучні йменя, як, нпр. Квітослав/а/. Звенислав/а/, Звенигор/а/, Доброгор/а/, Красис-

л а в/а/, В і р о с л а в/а/, Г н і в о р/а/, Б о р и г н і в/а/, й т.д. Крім того, відновлено такі імення, як Буйтур, Лада, Ждан, Марена тощо.

---oooo---

В. ЛУКОМСЬКИЙ ПРО МОСКОВСЬКЕ ЗНАМЕННИЦТВО.

Московське знаменництво виникло в XVII віці. Засноване воно було на зразках европейських, а зокрема українських і польських. Для малювання знамен і різблення печаток були запрошені Петром I з України знаменознавці - мистці та ритівники /гравери/. Вони то й поклали основи московському знаменництву.

В своїй книзі "О геральдическом художестве в России" прецікаво про це подає В. Лукомський.

Передруковуємо тут характерні місця з його твору.

"Небагатьох притягає знайомство з знаменництвом. Звичайно перешкодою тому буває чи "політична" нетерпимість, що відкидає всіляке значіння яких то "порожніх" емблем стану, що вже "відживає", абож упередження, що знаменництво взагалі непотрібне й значіння в Росії не має. Тоді як всякий вдумчивий дослідник старовини, чи буде предметом його вивчення печатки, чи монети, акти державної важности чи гарні книжкові знаки, буде він оглядати архітектурні деталі величавого палацу, чи задумуватися над урною надгробного пам'ятника, побачить він "чийсь то" портрет, залюбується ніжним тканим килимом, хрустальним кубком чи ювелірним підвіском, такий уважний любитель старовини, немину́че, майже всюди зауважить знамено. А зустрінувши його, не раз й узагальнюючи свої спостереження, він укладе собі поняття про ту обширну область різноманітного знання, яку, в свою чергу охоплює знаменництво.

Ще в XVII віці відомий знаменознавець Менестрі в своєму трактаті "Лярт дю бласон" уподобляє знаменництво екниклопедії. Він знаходить в ньому свою особливу теологію, що пояснює його таємничі символи, свою філософію, що розглядає суть його емблем, свою юриспруденцію, що спрадівлює право на користання знаменом, далі геометрію, що описує його фігури та розположення їх, історію - їх походження й причини, нарешті, географію, що вказує країну виникнення знаменництва, граматику, що розказує своєрідну його мову.

Хоч наведена характеристика може здаватися застарілою й декільки перебільшеною, однак й до неї треба було б додати ще близько повязану з знаменництвом свобідну творчість-мистецтво.

Звязок цей знаменництва з мистецтвом двоякий: поперше - інтерес може уявляти знамено, зображене на витворі архітектури, малярства, різьби чи предмет прикладної штуки й, в такому випадку, знаменництво дає ключ до определення, по признакам знамена, часу чи місця виникнення цього витвору, іноді імени його творця, а частіше приналежности предмета, що досліджуємо тому чи іншому родові чи особі. Подруге - само знамено стає змістом творчости мистця, притягаючи його фантазію своїми привабливими формами та атрибутами: загадочними титлами, легендарними щитодержцями, дорогодінними коронами, вичурним наметом. Тут знаменництво само - мистецтво, мистецтво своєрідне, іноді дуже тонко, часто-густо красиве, що завжди ярко відбиває стиль епоки й смак мистця.

Проф. Г. ВАЩЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ НЕДОЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Історія українського народу повна разючих парадоксів. Він посідає може найродючіші в світі землі, - і живе в злиднях, а іноді мільйонами вмирає з голоду. В надрах української землі лежать багатющі поклади заліза, вугілля, марганця, живого срібла і ін., та все це йде на користь його сусідів. Україна має до 50 мільйонів населення - і все воно перебуває в поневоленні у чужих народів. Українці протягом століть своїми грудьми боронили Європу та її культуру від хижих східніх орд, - і кінець кінцем не могли зберегти своєї держави, що колись займала величезні простори і славилась своєю великою культурою.

За головну причину всіх цих невдач звичайно визнають географічне положення нашої батьківщини. Вона, як та чайка-небога, звела собі гніздо при битій дорозі, на шляхах диких азійських орд до Європи; і це гніздо їй зруйнували.

Безперечно, ця причина дуже важлива, але вона не єдина.

Причин історичних невдач України треба шукати і в психології нашого народу. Отже проаналізуємо психологічні властивості українців.

Не мають своєї власної держави і живуть в поневоленні в першу чергу народи з низьким інтелектуальним рівнем. Це африканські негри, австралійці, полінезійці тощо.

Чи можна сказати про українців, що вони мають слабі інтелектуальні здібності, що вони не здатні до культурної творчости й тому самою долею призначені перебувати в залежності від більш здібних народів?

Це може сказати лише засліплений ворог України. Вся історія українського народу свідчить про його високі інтелектуальні здібності.

В XI-XII ст. українці були одним з найкультурніших народів Європи; Київ, що мав стотисячне населення, пишався своїми чудовими церквами, монастирями, княжими палацами. На Україні тоді було немало славних письменників, як церковних так і світських, а між ними автор однієї з кращих в світовому масштабі поем - "Слова о полку Ігоревім". Ці твори читали не лише бояри й духівництво, як до здебільша було на Заході, а йшли вони в широкі народні маси, підносячи їх культурний рівень та моральний стан.

В XVI-XVII ст. поневолена Україна зуміла так високо піднести культурно-освітній рівень свого народу, що це викликало дивування таких чужинців, як Павло Алепський, Боплан та ін. Павло Алепського особливо дивувало прагнення до освіти й знання широких мас нашого народу і в тому числі нашого жіноцтва. У XVIII ст., коли Україна була підступно уярмлена Москвою, вона стала для Москви керівником і організатором в галузі культури. Українці були помічниками в реформах Петра I, вони основували й організували на Московщині школи й друкарні; більшість [illegible] катедр на Московщині були обсаджені українцями; кращі мистці в годішній Росії були українці; наші композитори створили тоді величну церковну музику; сама російська літературна мова створена за великою участю українців.

Повторилося те, що було колись в греками й римлянами. Так само, як переможені греки стали вчителями римлян, так уярмлені українці стали вчителями москвинів.

В XIX ст. росіяни в галузі культури стали на власні ноги, а проте й тепер українці багато робили для піднесення російської культури. Україна дала Росії кращих письменників, як Гоголь, Чехов, Короленко, Достоєвський. Найкращий композитор в Росії - українець Чайківський; найкращий педагог - українець Ушинський; найкращий філолог - українець - Потебня; найкращі мистці-малярі - українці Репін, Ярошенко, Маковський та ін. Але найбільш переконливим доказом великих інтелектуальних здібностей українського народу є те, що він, будучи протягом століть поневоленим, все ж таки зміг створити свою художню літературу, що посідає одно з перших місць серед літератури слов'янських народів; свою науку, свое малярство й архітектуру.

Аналізуючи інтелектуальні властивості українського народу мусимо констатувати наявність у нього визначних здібностей до синтетичного мислення, що є найважливішою передумовою побудови філософських систем, широких наукових узагальнень. Єдиний оригінальний філософ на терені дореволюційної Росії - українець Сковорода.

На синтетичних властивостях мислення побудований, між іншим, і український гумор.

Отже причиною нашої недолі не є той чи інший ступінь наших інтелектуальних властивостей. Так само не можна вбачати такої причини в емоційних властивостях українського народу. Чужинці давно вже спернули увагу на високу моральність українського народу, на його глибоку, переважно внутрішню, релігійність. Так само ніхто не заперечував наявности в українців високорозвиненого естетичного почуття.

Залишаються вольові здібності. Тут саме й будемо шукати причин нашої недолі. Через якісь хиби волі ми не могли використати своїх великих інтелектуальних і естетичних здібностей в дії, не могли втримати своєї держави.

Але вольові процеси визначаються дуже великою складністю.

Як відомо, природною основою їх є темперамент. Отже дехто саме в темпераменті українця вбачає нашу найбільшу хибу.

Кажуть, що українець лінивий, апатичний, позбавлений ініціятиви.

З великою художньою майстерністю виображує ці негативні риси українця Гоголь.

Ось перед нами плентається за волами Солопій, апатичний, безвольний, ганчірка в руках своєї бідової жінки Хіврі.

А ось Пацюк. Він остільки лінивий, що йому важко простягти руку за вареником. Вареники, наперед викупавшись у сметані, самі стрибають йому в рот.

Поряд з ними можна поставити Івана Никифоровича Довгочхуна, що цілими днями голий лежить в кімнаті на килимі, милого, але безпомічного Афанасія Івановича, або Івана Федоровича Шпоньку, що дожив до тридцяти років і все ж таки тримається за спідницю своєї тіточки.

А проте, чи можна визнати за природні риси українця апатію й лінощі.

Ні. Цьому суперечить історія. Лінивий, апатичний нарід не зміг би протягом століть витримувати удари монгольських орд. Лінивий, позбавлений ініціятиви нарід, не міг би в XVI і XVII ст. тримати в страсі Туреччину, що перед нею тремтіла вся Европа.

А особливо велику міць духа, енергію й непоборну твердість виявив наш нарід в боротьбі з панською Польщею.

Історики розказують, що коли ляхи з живого Гонти здирали паса-ми шкіру, він не видав жадного стону. Самі кати жахнулись, коли мучили його, бо в Гонті вони вбачали непереможну силу духа й завзятість українського народу. І дійсно, Гонта не був єдиним винятком.

Таку ж твердість виявили тисячі тодішніх українських селян і міщан.

Отже чи не наклепав на нас Гоголь?

Ні, не наклепав. Це великий мистець-реаліст, що правдиво відбивав життя. Поряд з Солопіями та Пацюками він відбив в образах Тараса Бульби та Остапа кипучу енергію, геройство й непереборну мужність нашого народу.

Такі психологічні суперечності свідчать про те, що типовий українець має складний темперамент. Перш за все він не флегматик, як це твердить дехто з психологів. Він - холерико-меланхолік.

Як відомо, холеричний темперамент відзначається швидкістю й силою реакцій. Люди з таким темпераментом відзначаються великим запасом енергії, вони здібні запалюватися й уперто йти до поставленої перед собою мети, не зважаючи на всі перешкоди.

Меланхолічний темперамент характеризується повільністю й глибиною реакцій. Між подразненнями й реакціями у меланхоліка часто немає адекватности. Напр., незначна образа може викликати у нього глибоку обиду, що з часом не зменшується, а збільшується, як збільшується комок снігу, коли діти роблять снігового діда.

Відціля велика вразливість меланхоліка, спрямування психіки на свій внутрішній світ, ніж на зовнішній; відціля також і нахил до журби й смутку.

Отже в душі українця в окремі моменти переважає то холерик, то меланхолік.

Солопій - не завше Солопій. При певних умовинах і обставинах він може стати Гонтою.

Тоді повстає питання: як же сталося так, що Гонти перетворилися на Солопіїв, Залізняки на Пацюків, а Наливайки на Афанасіїв Івановичів?

Як це не здається парадоксальним, а причиною цієї метаморфози є одна дуже шляхетна риса українця, властиво не вона сама, а її спотворення. Це духовий аристократизм. Треба відрізняти аристократизм духа й аристократизм положення й матеріяльного стану.

В передісторії і в початку історії ці два види аристократизму, внутрішній і зовнішній, поєднувалися між собою. Ахілл, Агамемнон, Менелай, Одіссей, Діомед і Патрокл, будучи вождями греків, поряд з тим були й аристократами духа, бо втілювали в собі ідеал людини, як його уявляли собі греки гомерівської доби.

Але в подальшому ході історії ці два види аристократизму часто роз'єднуються. Через те утворюється різниця в розумінні самого поняття "аристократизм". Є народи, для яких краща /арістос - найкращий/, достойна пошаня людина - це та, що посідає високе становища в державі, має багато майна, добре й пишно одягається і т.ін.

Є народи, що в своїй масі в першу чергу шанують внутрішні якості людини: її розум, чесність, мужність і ін.

Перші можна назвати народами плебейськими, другі аристократами духа.

Найхарактеристичніша риса народів першої групи - це більша пошана до зовнішнього положення людини, ніж до її внутрішніх якостей, недостатній розвиток свідомости людської гідности, рабське ставлення до тих, хто панує. Найхарактеристичніша риса народів другої групи - це висока свідомість особистої людської гідности й пошана до гідности іншої людини.

В державному житті народи аристократичного типу визначаються тим, що їх порівняльно трудніше об'єднати, бо вони занадто цінують свою незалежність і йдуть лише за тим, кого поважають за його високі риси.

Народи плебейського типу значно легше об'єднати й тримати в покорі навіть чисто зовнішніми засобами примусу, бо вони шанують в першу чергу сильну владу. За-те ці народи, коли влада падає, обертаються в анархічну отару.

Як на приклад народу-плебея можна вказати на росіян.

Прочитайте, або пригадайте казку Єршова "Коньок-Горбуньок", або початок драми А.Толстого "Смерть Івана Грозного". Як там виображені бояри? Ці аристократи положення виставлені там, як справжні раби, плебеї духа.

Для них найважливіше - це місце біля царя. Коли хтось займе місце, що, на думку боярина, належить саме йому, він буде всіма засобами боротись за своє порушене "право", навіть коли б це коштувало життя. Боярин - чванливий. В одежі, в поведінці він підкреслює своє високе положення. Навіть взимку в урочисті моменти він вдягає на себе довгу "шубу" й високу шапку з пушнини. Він пишається своєю родовитістю й своїм майном. До нижчих від себе він ставиться з повним презирством, а на селян дивиться, як на скотину, як на істот, позбавлених всякої людської гідности.

І цей же чванливий самодур виявляє себе як останній раб перед царем. Перед ним, як перед божеством, боярин падає до землі обличчям, на потіху царя він може вдавати з себе блазня, в зверненнях до царя він називає себе негідним рабом, холопом і підписується презирливим ім'ям.

Такими ж рабськими рисами визначаються й маси російського народу: пошана до сильної, хоч і жорстокої влади, крайності в почуттях, низькопоклонство, улесливість, нещирість, - ось властивості типового росіянина /ярославця, москвича, калужанина, туляка/.
До цього ще треба додати "широкую русскую натуру", що часто виявляється в п'янстві, в хуліганстві, в найбруднішій лайці і жорстокості. "Пісня про Стеньку Разіна", в якій оспівується цей "хам-герой", що з метою догодити п'яній ватазі кидає свою коханку-княжну в Волгу. І цю гидоту з великим захопленням співає вся Росія.

Нарешті, треба відзначити, як характерну рису типового росіянина - матеріялізм. То здається парадоксальним, але про це пишуть самі росіяни, це відбите в творчості деяких російських мистців. Надзвичайно показовою що-до цього є книжка Е.Зам'ятіна "Русь", що являє собою стилізований коментар до картин мистця Кустодієва. Зам'ятін в своїй брошурі малює буденьну картину життя й настроїв справжньої "Руси", в якій вищі блага: ситa їжа, гарна одежа, різні прикраси в хаті, гаряча лазня з березовими віниками, м'яка постіль, статеві втіхи.

Той, хто має все це, гордує й пишається, бо матеріяльні блага є для нього і для інших свідоцтвом його вищости. Той, хто не має, килимом стелиться перед сильним /"іди по мені"/ і заздрим "циганським" оком поглядає на нього.

Що-правда, риси матеріялізму властиві не всім росіянам. Між ними багато було визначних ідеалістів, відомих містиків, людей дійсно святого життя.

Взагалі росіянам властиві суперечності вдачі, що відзначають і вдумливі чужинці...

"...Вони мають природу, багату протиріччями, остільки здібну запалитись доброчинностями, як і загрузнути в пороках" - пише Роберт Вілтон /"Последніе дні Романових", Берлін, 1923 р./.

Але все ж таки характерною рисою типового росіянина є матеріялізм. Про це, між іншим, свідчить і той факт, що большевизм так швидко і майже без боротьби опанував російським народом і тепер уперто підтримується ним. Багато плебейських рис має й польський народ. Рідко де на земній кулі можна зустрінути таку чванливість, таку пиху

з причин родовитости,титулів, чинів, матеріяльного стану,одежі та інш., як в Польщі. Так само, як і багатьом росіянам,полякам властива нещирість, улесливість та інше.

Типовим народом аристократом безперечно були старовинні греки. Вони перші в історії людства висвітлили ідею гідности людини як такої, незалежно від її положення в суспільстві й матеріяльного стану. Зразком аристократа духа на довгі віки залишиться грецький філософ Сократ - цей мудрець з зовнішністю Сілена, скромно одягнений титан духа, що ціле своє життя служив правді і з величним спокоєм прийняв незаслужену смертну кару.

Серед некультурних народів за найтиповіших аристократів духа можна визначити американських індіян. Хоробрі, мужні й горді - вони уперто боронили свою свободу, аж поки майже всіх їх не знищили європейці.

Збереглась,між іншим, одна нечисленна група індіян, що її поселив американський уряд на півдні З'єднаних Держав і тримає її як своєрідний заповідник. Але й тепер ці залишки індіян зостались такими ж чесними, щирими й гордими, як і їх предки /Ільдо і Петров "Одностайная Америка"/.

Слід зазначити, що грекам так і не пощастило створити єдиної могутньої держави,а індіяни північної Америки ніколи її не мали.

До народів аристократичного типу /аристократів духа/ належить і нарід український. Де джерела цього аристократизму?

До цього, можливо, спричинилися геополітичні умовини його життя. Живучи на багатющій землі "при битій дорозі", українці, особливо ті, що обсіли південно-східні частини України, примушені були з давніх давен захищати себе від нападів кочовиків. Напади часто були несподівані й тому українцям треба було в першу чергу сподіватись на себе і на своїх найближчих сусідів, бо організована допомога під керівництвом князя могла прийти запізно.

Такі обставини мусіли були виробляти мужність, свідомість своєї гідности, лицарські риси вдачі.

Крім того, особливості психіки українця деякою мірою залежать від його конституції, За клясифікацією конституцій Кречмера, типового українця треба віднести до атлетичної групи /високий ріст, стрункa, пропорційна постава, розвинена мускулятура, особливо т.зв. раменного пояса, високі груди і великий об'єм грудної клітки, порівняльно малий об'єм черевної частини, підтягнутий живіт з міцною мускулятурою, довга м'язнева шия, відсутність нахилу до відкладання товщу/.

Як відомо, Кречмер з атлетичною конституцією пов'язує т.зв. шизоїдний темперамент, одною з найбільш характерних властивостей, якого він визнає інтровертованість психіки, або спрямування її на свої внутрішні переживання. Шизоїд звичайно самолюбивий і трудніше, ніж циклоїд, сходиться з людьми.

Одним з найбільш типових представників українського аристократизму був князь Святослав Хоробрий, цей взірець українського лицаря. Головним для нього в житті була лицарська честь. Позбавлений найменших рис підступности, він, ідучи на ворогів, наперед посилав сказати їм: "іду на вас!"

Він не боявся смерти і перед вирішальним боєм з переважаючою силою ворогів звертався до своїх воїнів зі словами: "мертвії сраму не імуть!"

І разом з тим цей великий лицар жив надзвичайно просто: їв так само, як і його вояки,спав, підклавши під голову сідло,одягався так, що його по одежі ніяк не можна було розрізнити від звичайного вояка. Він остільки був величний своїми духовими якостями,що зовнішні ознаки величі були йому непотрібні.

Другим таким же прикладом справжнього українського аристократа може бути Володимир Мономах. Він, як лев, боронив українську землю від наїзників, був великим патріотом і організатором, користувався великою пошаною серед народу й князів - і той же час відзначався великою скромністю: не соромився іноді робити працю смерда, часто приймав у себе за столом простих странників.

Можна ще як приклад привести св. Теодосія Печерського. Він був остільки смиренний, що не заперечував позниці, який, не знаючи святого, наказав йому замість себе правити кіньми, і разом з тим не вагався казати в вічі великого князя гірку правду.

Але аристократизм не був лише властивістю наших князів видатних церковних діячів. Він був властивий і масі українського народу.

З великою майстерністю аристократизм українського простого народу відбитий у відомій історичній пісні про Бондарівну.

Типовий плебей граф Потоцький дозволив собі обняти і поцілувати Бондарівну, що, як "пишная пава", гуляла з подругами. На це Бондарівна, як справжня аристократка, каже:

"Ой не годен пан Каньовський
Мене обіймати,
Тільки годен пан Каньовський
Мене роззувати".

Вона знає, що за таку відповідь вона розплатиться своїм життям, але інакше вона відповісти не може, бо цього вимагає її висока свідомість своєї людської і дівочої гідности.

Свідомість своєї гідности виявляє навіть "голота". Вона не дозволяє глузувати з себе й заявляє:

"А хто з нас, братці,
Буде сміяться,
Того будем бить".

Своєрідний вираз духовий аристократизм українця має і в піснях про кохання. У типового українця кохання має характер глибоких внутрішніх переживань. Краса "милого" або "милої" - це в першу чергу не "тілеса", а ті риси обличчя й постаті, що відбивають внутрішню, духову красу.

Навіть в тяжких умовах довготривалого поневолення більшість українців не загубила свідомости своєї людської гідности.

Нерозуміння цього було одною з причин поразки німців в останній війні.

Не розуміючи психіки українського народу, трактуючи його як бидло, німці ображали не лише національну, а й особисту гідність наших людей, дозволяючи собі іноді бити їх по обличчі.

Наш селянин міг стерпіти, коли у нього забирали збіжжя, або корову, але образи своєї гідности він стерпіти не міг й ішов у партизани. Аристократичні риси психіки, любов до волі в історії України відіграли велику позитивну роль: вони були ґрунтом героїзму, що його так часто проявляв наш нарід в боротьбі з напасниками.

Але спотворення цих рис, виродження їх, спричинилося й до наших історичних невдач.

Духовий аристократизм часто поєднується з індивідуалізмом.

Ця риса властива більшості українців. Типовий українець дуже дорожить своєю незалежністю. Тому українці не живуть великими родинами, що складаються з багатьох поколінь. Звичайно старші сини, одружившись, відділялись від родини і заводили своє власне господарство. При батьках залишався тільки менший син, що й доглядав їх і до смерти. Індивідуалізм українця виявляється також в тому, що він типовий власник, любить свою землю, й хоче працювати на ній самостійно.

Він має велику відразу до колективної господарки, бо, на його думку "гуртове - чортове". Але здоровий індивідуалізм не перешкоджує суспільній праці.

Українці, будучи індивідуалістами, виявляють великі здібності до різних видів кооперації. Так до революції у нас була дуже поширена "толока"; спільна праця селян під час косовиці, жнив, молотьби і т.ін.

Треба відзначити, що на толоці селяни працювали надзвичайно дружньо й добросовісно. Так само давно вже на Україні існують артілі, а наша кооперація має заслужену славу за свій широкий розмах і добру організацію.

Швидко й легко об'єднувалися українці у військові групи для боротьби за свою волю. Та всі ці об'єднання мають характер добровільний.

Найважливішою передумовою їх є наявність певної вужчої чи ширшої ідеї, в яку люди вірять і для якої вони хотять працювати, або навіть віддати своє життя.

Але коли українець позбавляється ідеї, що об'єднує людей для спільної праці, його індивідуалізм перероджується в егоїзм.

Він тоді живе лише своїми особистими інтересами.

При цьому він може виявляти апатію, байдужість до всього, перетворитися, так би мовити, в рослину, або уперто боротись за свої особисті інтереси. Може бути й так, що мирний егоїст раптом перетворюється в егоїста войовничого. Таке сталося, між іншим, з Іваном Никифоровичем Довгочхуном. Цілими днями лежав собі чоловік голий на килимі і здавався добродушним флегматиком. Аж ось одного разу найближчий приятель його Іван Іванович назвав його гусаком. Зразу приятелі стали запеклими ворогами, пройнятими страшенною ненавистю. І скільки енергії виявили бувші приятелі у цій безглуздій боротьбі! Іван Никифирович зовсім забув за свій килим, не жаліючи ні здоров'я, ні майна, він уперто ходить або їздить від установи до установи, аби тільки якнайдошкульніше допекти своєму ворогові.

Сварка Івана Івановича і Івана Никифоровича із-за "гусака" - дуже характеристичне явище для українців.

Розвиткові серед українців огидних форм егоїзму особливо сприяла втрата своєї самостійної держави й поневолення поляками і росіянами. Поширився тип перекінчиків, що зрадили батьківщину й пішли на службу до її ворогів. Між ними багато з'явилось таких, що "за шмат гнилої ковбаси" охоче продадуть батька й матір, та з сиротини здерут останню свитину.

З надзвичайною силою обурення плямував їх у своїх геніяльних віршах Шевченко. З великою майстерністю змалював типи українських егоїстів О.Олесь у своїй думі "Про вдову і трьох синів".

Вдова мала трьох синів: Івашечка, Василечка та Незнаєчка. На старості, захотівши спокою, вона з Незнаєчком іде до старшого сина, Івашечка. Але він так зустрічає матір:

"Моя хата скраю,
Нічого не знаю;
Себе пою, себе кормлю,
Про себе я дбаю".

Іде тоді вдова до Василечка. Але він їй каже:

"Чужу матір маю,
Її пою, її кормлю,
Про неї я дбаю."

Безпритульна вдова - Україна іде з Незнаєчком у безвість. Але по дорозі

"зустрічали їх люди,
На очі /Незнавчкові/ наклали полуди,
Ніколи він світа Божого
Бачити не буде".

Вузькі егоїсти, перекінчики і темна маса незнавчків - така Україна початку двадцятого сторіччя.

Ось до чого привели українців егоцентризм і егоїзм.

Вони були причиною сварок між князями в період Київської Руси. Вони були причиною того, що українці, не зважаючи на лицарську мужність окремих князів і воїнів, багато терпіли від кочовників. Це ясно усвідомлювали й кращі люди Київської Руси, а особливо Володимир Мономах і автор "Слова о полку Ігореві".

Індивідуалізм і егоїзм були причиною того, що Україна впала під тиском татарських орд і втратила свою самостійність. Через егоцентризм і егоїзм не здійснилися пляни геніяльного Богдана утворити самостійну українську державу, бо зразу після його смерти почалися сварки й боротьба за гетьманську булаву, з чого скористалася Москва.

Егоцентризм і егоїзм були причиною Полтавської трагедії.

Вони ж в 1918-20 роках, коли були всі можливості створити свою державу, звели на нівець всі зусилля героїв, що готові були життя своє віддати за Самостійну Україну.

Навіть тепер, на еміграції, егоцентризм та егоїзм розкладають наше суспільство й заважають йому з'єднатися в один суцільний національний організм.

Мало того, через відрив від батьківщини у декого з наших людей на еміграції егоцентризм виявляється в мегаломанії, нездоровому пождизмі, запеклій ворожнечі до інакомислячих, небажанні зрозуміти їх і т.ін.

Все це іноді має такі хворобливі форми, що нагадує симптоми справжньої шизофренії /хвороба, що характеризується психічною ізоляцією, замкненням психіки в сфері суб'єктивних переживань/.

Але становище наше не безнадійне. В сучасній титанічній боротьбі двох світів український аристократизм в його здоровій формі може відіграти велику й позитивну роль.

Вольнолюбиві українці, що відчули на собі ввесь тягар ганебної вікової неволі, здібні, як рідко хто з інших народів, боротись за такий устрій життя, де буде панувати правда і воля.

Але для цього треба, щоб ми позбавились хворобливих рис індивідуалізму й егоїзму.

Головною передумовою такого оздоровлення нашого народу є захоплення не одиниць, а широких мас великою ідеєю.

Ця ідея - вільна Україна в дружній спілці з іншими народами, що кожен з них має свою вільну й самостійну державу.

Історія показала нам, як швидко, при наявності високої ідеї, перероджуються наші люди, як швидко вони з Солопіїв робляться героями.

Отже найважливіше завдання нашого часу - допомогти цьому переродженню й прискорити його.

-----:::::-----

Л Ю Д И Й П О Д І Ї

Українець в комісії прапора Канади. Між послами, обраними палатою послів до комісії, яка має вибрати прапор для Канади, є й один українець, посол Ф.Заплітний з Дофин, провінція Манитиба.

Знамено італійської республіки. Італійські народні збори прийняли в 1946 р. нове знамено італійської республіки, яке має такий вигляд: - На щиті фортечні мури з відкритою брамою. В лівому розі стилізовані морські хвилі, а в правому зірка, що промінує. На долі ріка, на якій виписано "єдність та свобода". Щит позатим оточено вінком з оливкових галузок.

Передшлюбні порадні. Як подає польська преса, Польське Евгенічне Товариство заложило у Варшаві дві передшлюбні порадні, що мають служити як доповнення до "установи цивільних шлюбів". Католицькі кола побоюються, що ці порадні приймуть традиції давніх порадень "свідомого материнства".

Щедрий дар. Збирач старовинних монет Біликів подарував київському музеєві свою збірку монет князя Володимира, Ярослава удільних князів та других. Разом біля півтори тисячі монет. Збірку оцінюють в один мільйон карбованців.

С т о л і т н я . Большевицьке радіо подає з Києва, що біля Оічеслава живе столітня бабуся, Марія Якимова, що мала 11 дітей. Сьогодні вона має 107 внуків та правнуків.

Американці стають більші "Укр.Триб." в ч.15, 1947 р., надрукувала, не подаючи джерела, що "американські фабриканти ліжок вирішили, на своєму зібранні в Чікаго, надалі виробляти ліжка на 10 цм. довші, бо сучасні американці, в наслідок добрих життевих умов, стали вищі, ніж були їхні батьки".

Н О В І П У Б Л І К А Ц І Ї

Юр К о с а ч. "Джон Голсвортси і регабілітація аристократії" "Україн.Трибуна" 8.XII. 1946. Розглядаючи в своїй новітній публікації твори англійського письменника Джона Голсвортси, Ю.Косач дає цікаві рядки, щодо української аристократії.

Наводимо їх тут в цілому:

"В своїй книзі "Шляхта на Україні" /1909р./ В'ячеслав Липинський закликав правобережну спольщену шляхту "зв'язати свою долю з українським народом і стати до праці на користь рідного краю". Звичайно - надаремно. Одна з найглибших українських книг -

"Листи до братів хліборобів" того ж В.Липинського зверталась,між іншим, і до вмерлого для нації елементу, до здезукраїнізованої аристократії українських земель. Також надаремно. І зденаціоналізована і ще свідома нечисленна аристократія України сходила, іноді безславно, в кону історії. В буремних роках 1917-18, коли "чорнозем підвівся", провідництво нації на її історичних шляхах перебирала в Україні з рук рідно-хатянських і просвітянських гуртків дужа й революційна молода сила селянської стихії. В дальших роках формування української національної спільноти і її еліти вирішав не аристократизм походження,крови, а аристократизм д у х а . Тій же українській аристократії,що додержала в роки неволі вірність своєму народові, і неперечно, дала й свій вклад у діло культурного відродження, залишалось приєднатись до загального процесу боротьби за державність без усяких мрій не лише про керівництво, але й п р о п р и в і л е ї к а с т о в о ї з а м к н у т о с т и . Чи не символічним стає те, що монументальний селянський епос Уласа Самчука "Волинь", не найшов досі рівного відповідника в нашому сучасному письменстві, з іншою соціологічною тематикою, хоч напевно саги українських аристократичних родів Скоропадських, Милорадовичів, Дорошенків, Кочубеїв, Капністів, Ханенків, Драгоманових, Галаганів, Леонтовичів, Шершевицьких, Шеметів і ін. могли б бути канвою не одного роману. Справа мабуть не в недостачі талантів, а і в самій темі, що не належить до тих центральних тем,на які спрямована сучасна українська література.

-Вигибання аристократії явище з а г а л ь н е і, в с в і т л і в е л е т е н с ь к и х с о ц і я л ь н и х з д в и г і в о с т а н н і х 150 л і т , з р о з у м і л е . Саме тому, неомонархістична доктрина новітньої доби хоче спертись не на один шар суспільства, а апелює до всього народу.

Тільки в Англії, в цьому дивному і чудесному острів'яному світі,по зелених луках йоркширських майоратів г а р ц ю ю т ь н а к о н я х в п о г о н і з а л и с о м а б о с и д я т ь б і л я в а т р а н у п о с т а р о в и н н и х з а м к а х а н г л і й с ь к і а р и с т о к р а т и т а к с а м о у п е в н е н о ,як з а ч а с і в В і л ь г е л ь м а З а в о й о в н и к а . Не зважаючи на те, що якраз цей острів від доби чартистських рухів /20-30-ті роки мин.ст./ є кузнею далекосяжних соціяльних реформ,а політичний провід перебирають тут нераз люди, що не мають а н і г е р б і в а н і г е н е а л о г і ч н и х д е р е в і щ е в ч о р а б у л и п о р т о в и м и р о б і т н и к а м и ".

Світогляд і провідна верства. Часопис "Християнський Шлях", в ч.41 за 1946 р., приносить статтю д-ра Б.Лонгини на тему "Світогляд і провідна верства". Пишучи про прикмети та ролю провідної верстви в житті народів, переходить автор до української провідної верстви. Стаття кінчиться таким висновком:

"Досвід з історії останніх десяток літ на наших землях і трагічна доля нашого народу, увязненого кайданами практичного матеріялізму скеровують нас ясно надорогу християнської концепції життя, християнської культури, християнського духа. Тому наша провідна верства, що накльовується, повинна мати виразний християнський світогляд і на ньому будувати своє життя.І тільки в тому випадку ми, як нація, вирвемось з зловіщих обіймів хаосу, переслідування, насильства й неволі та виборемо собі нове життя. кращу долю і ввійдемо у світ кращий, справедливий, християнський - світ св.Володимира".

М А Т Е Р І Я Л И

Участь шляхти в постанні - В листах Радзивила-Сирітки є згадка, що в загонах Наливайки було до 200 шляхтичів. Сам Наливайко твердив на допиті, що був в зносинах з кн. Острозьким, котрий мав намір використати козаків проти великих польських панів.

До питання про походження галицької шляхти. Справа походження дрібної селянської шляхти, що масами заселює гірські й підгірські околиці в Галичині, Буковині та Закарпатті, майже цілковито не піддана науковому розглядові. Дехто висловлював думки, про походження тої шляхти з боярської верстви княжих часів.

Нема мови, що за княжих часів ця шляхта й творила боярську верству. Але треба припустити, що походження її значно давніше. Воно мабудь сягає часів розгрома Дакії, заселеної українською расою, римським імператором Трояном в 305 р. Тодішня дакійська провідна верства мусила тікати в гори. Друга масова еміграція в гори відбулася при остаточному розгромі Дакії угорцями та занятті ними цілої території.

Непроороблено дотепер ще й наукового аналізу знамен тої шляхти, до чого закликав ще проф. М. Грушевський в своїй історії України.

І ось в розвідці д-ра Ярослава Рудницького "Український наголос як функційна проблема" /Прага, 1942/ знаходимо:

"Так нпр. в селі Крушельниці /Бойківщина/ частина селян говорить в и б р а т и , в и н е с т и , в и п а л и т и ..., інша ж частина в і б р а т и , в і н е с т и , в і п а л и т и ... Приростка в и - вживають селяни м у ж и ц ь к о г о походження, приростка ж в і - селяни шляхетські. В Турчанщині /Бойківщина/ селяни вживають - як стверджує Штібер - після м'яких ,а: з я т ь , с я д у , к о н я ... /як у літературній мові/, шляхтичі ж мають на цьому місці -е, отже з е т ь , с е д у , к о н е ... В обидвох випадках сутнє, релевантне вживання в и- чи в і-, 'а чи 'е не в значеневій площині /бо в і н е с т и значенево = в и н е с т и , з е т ь = з я т ь /, тут в а ж н е п о х о д ж е н н я , с о ц і я л ь н а п р и н а л е ж н і с т ь мовлянина. В и- й в і-, 'а чи 'е по м'яких має в мові функцію соціальну, точніш має функцію тільки в площині с о ц і я л ь н і й; в значенево-відрізняльній, або діякритичній площині ж воно без ваги, його функція з цього погляду рівна зерові.

Коли ж навпаки і шляхтич і селянин вимовлять однаково: к о с а й к о з а , то тут ця соціяльна функція звуків „с та з рівна зерові; вони сповняють фукнцію не відрізняння мовляч з уваги на їх соціяльну приналежність, ці звуки релевантні, сутні для значення обидвох слів, отже вони мають фукнцію значенево-відрізняльну, діяктричну, без уваги на те, хто їх вимовляє".

Це незвичайно цікаве зауваження могло б служити підтвердженням думки про прихід в давні часи тої шляхти з Данії, коли б провести аналіз-порівнання з мовою словацькою, бо й серед словаків є значній кількість старих поселенців Дакії. Вплив прахоцців на старі місцеві племена, треба припускати, був дуже великий. Та й самі словаки в своїй історії називають себе приходцями з Дакії. Довелося б при цих розслідах звернути увагу й на близкість словацької мови до української, зокрема до лемківської говірки.

Подаємо це як матеріял й висловлюємо побажання, щоб Вп.Д-р Я. Рудницький вніс і свою думку з точки мовознавчої. Хоч, очевидячки, сучасні обставини,з огляду на брак джерел, не сприятимуть всебічному висвітленню цієї справи.

Ю.Рудич.

-----:::::-----

нн

К Н И Г О П И С

нн

БОЛСУНОВСКІЙ К. "Родовой знак Рюриковичей, великих князей Кіевских". Київ, 1908.

АКЧОКРАКЛЫ О. "Тамги Крымских татар". Известия О-ва истории,археолог. й этногр. Тавриды. Симферополь, 1927.

МЕЩАНИНОВ И. "Загадочные знаки Причерноморья". Ленинград, 1933.

ОРЕШНИКОВ А. "Классификация древнейших русских монет по родовым знакам". Известия Акад.Наук: Отд.Гуманит.Наук: № 3, Ленинград, 1930.

РЫБАКОВ Б. "Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X - XII ст.ст." Советская Археология. УІ. Москва - Ленинград, 1940.

/Ця стаття цікава,як совітський,матф іялістичний підхід до розгляду тризуба.Вона трактує тризуб з усіма його відмінами,лише яко знак родинної власности,відкидаючи будь яке його знаменницьке значіння./

БИТИНСЬКИЙ М. "Мазепинці по полтаві". Варшава.

1. ПРОФ.ДР М.МІЛЛЕР, Нотатки до питання за тризуб. На правах рукопису. Вид.Укр.Суходолового Інституту. 11.Женева,1946.

2. О.ПАСТЕРНАК, Пояснення тризуба герба великого князя Київського Володимира Великого. 2-ге вид. Прага,1941.

3. ШКОРПИЛЬ, - Боспорскія надписи, найденныя в 1910 г.,"Известія Имп. Археол.Ком." вып.40, 1911.

4. ШКОРПИЛЬ, - Заметки о рельефе на памятнике с надписью Евпатерія. Изв.Имп.Археол.Ком.,вып.87, 1910.

5. И.И. МЕЩАННИКОВ, Загадочные знаки Причерноморія. Ленинград,1933.

"Kodeks dyplomatyczny Małopolski". Tom I-IV.

PIEKOSINSKI, prof."Dynastyczne pochodzenie szlachty polskiej".Kraków

JABLONOWSKI O. "Grupy Heraldyczne rodowe".

PIETRUSKI OSWALD. "Elektorów Poczet". Lwów. 1845.

"Elektorowie królów". Rocznik Tow.Heraldycznego.T.I.Lwów.

FEDOROWICZ KAZ."Dostojnicy i urzędnicy w l.1374-1506."

"Ksiągi genealogiczne szlachty odnośnej gubernii,gdzie dany ród wykegitomowany".

MALINOWSKI prof."Heraldyka", T.I i 2. Warszawa.

SEMKOWICZ Wład. "Wywody szlachectwa w Polsce XIV-XVII w." Rocznik III.Tow!Herald. Lwów.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК - Серія Мовознавство. III.Запитники. ч.I.

З а п и т н и к
для збирання матеріялів до українського особового й місцевого назовництва

Загальна увага: - Записувати точно за вимовою, без уваги на те, чи форма даної назви літературна, чи ні. Всюди зазначувати наголос. Відповідати на окремому аркуші паперу за порядком запитань, під відповідним числом.

1/ Які хресні імена вживалися в селі чи місті, з якого походите ви або ваші співрозмовники?

2/ Які були здрібнілі й згрубілі форми цих імен?

3/ Що рішало про вибір хресного імення /церковна; історично-національна, родинна традиція, припадковість і т.д. /Чи були подвійні хресні імення?

4/ Які були прізвища в даному селі чи місті?

5/ Які були прозви, що вживалися на місці або поруч прізвищ?

6/ Як пояснював народ поодинокі імена і прізвища?

7/ Яка була офіційна, а яка неофіційна /народня/ назва місцевости - з якої походите, згл. походить ваш співрозмовник?

8/ Як називали суоідні села людей із даної місцевости, а як їх жартівливо прозивали?

9/ Як називалися окремі замешкалі частини поселення?

10/ Як народ називав довкільні луки, поля, луги, ліси, полонини і т.п.?

11/ Які були назви гір, вершків, горбів і горбків, скель і т.д.?

12/ Як називалися ріки, потоки, потічки, стави, озера, заливи й т.д.

13/ Як народ пояснював собі повстання окремих назов?

Просимо давати відповіді на поставлені питання тільки тоді, коли їх певно пригадується.

Для кожної місцевости виповнюємо запитник на окремому аркуші, зазначивши імення й прізвище автора відповідей і записувача.

Матеріял надсилати на адресу: Авгсбург, Соммо-Казерно, Бл.IУ, кімн.І9, Музей-Архів УВАН.

МОВОЗНАВЧА ГРУПА
УВАН

"УКРАЇНСЬКА РОДОВІДНА УСТАНОВА"

"У.Р.У." - це об'єднання українських знаменованих родів.

Основне завдання "У.Р.У." - оформлення й скріплення українських родів.

Оформити й знаменувати свій рід може кожний чесний, характерний українець.

"У.Р.У." в своїй діяльності:

1. Допомагає оформленню українських родів та дає вказівки в провадженні їх.
2. Виробляє родові знамена та затверджує їх за родом.
3. Реєструє українські роди та затягає їх до Української Родовідної книги.
4. Провадить родовідні пошукування.
5. Допомагає виправленню скалічених прізвищ.

Хто хоче оформити й назавжди закріпити свій рід, тому "У.Р.У." висилає поучення про вступ до "У.Р.У."

ВИДАННЯ "УКРАЇНСЬКОЇ РОДОВІДНОЇ УСТАНОВИ"

1. Поучення про впис в Українську Родовідну Установу. 1946 /30x21/ 8 стор.
2. "РІД ТА ЗНАМЕНО". Часопис. Видано дотепер зшитки 1 і 2 /30x21/ 1947.
3. ІСТОРІЧНІ ЗНАМЕНА. Випуск І. - 4 листівки з 16 знаменами українських гетьманів. /В друку/.
4. Проф.В.КОЗЛОВСЬКА - Місце знахідки цегли з Володимировим знаменом. 1947. /30x21/. 2 стор. Відбитка.
5. Б.ЯСЕНЧИК - Вадим Модзалевський - український родознавець. З 2 портретами. 1947. /30x21/. 6 стор. Відбитка.
6. Проф. В.КОЗЛОВСЬКА - Клейна на посуді князівської доби. З 24 малюнками. 1947. /30x21/ 8 стор. + таблиця малюнків. Відбитка.
7. Проф.Д-р О.ОГЛОБЛИН - Матеріяли до родословної Косачів. 1947. /30x21/ 3 стор. Відбитка.

Хто має геральдичні та генеологічні публікації, зокрема видання про українське державне знамено та прапор, а також видання "Шляхти Загродової", просимо відступити їх Українській Родовідній Установі, або на короткий час випозичти.

В звязку з замовленнями на печатки та обручки з печатками /сигнети/ просимо українських ритівників /граверів/ та золотарів /ювелірів/ зголосити свої адреси до Української Родовідної Установи.